

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΖΑΧΟΣ

ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ
ΤΟΥ ΟΚΤΑΒΙΑΝΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ
ΣΤΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗ

ΤΟ ΤΡΟΠΑΙΟ ΤΗΣ ΝΑΥΜΑΧΙΑΣ ΤΟΥ ΑΚΤΙΟΥ

ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΟΥ ΟΚΤΑΒΙΑΝΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΣΤΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΖΑΧΟΣ

ISBN 60-87073-0-7

ΑΘΗΝΑ 2001

ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ
ΤΟΥ ΟΚΤΑΒΙΑΝΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ
ΣΤΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗ

ΣΕΙΡΑ: ΜΝΗΜΕΙΑ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ ΑΡ. 1

Έκδοση
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ
ΤΑΜΕΙΟ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΙΣΤΩΣΕΩΝ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

Υπεύθυνος έκδοσης
Κωνσταντίνος Α. Ζάχος

Επιμέλεια κειμένων
Ελένη Μπεχράκη

Καλλιτεχνική και εκδοτική επιμέλεια
Γιάννης Παρασκευάδης

Σχέδια
Νίκος Βαγενάς

Χάρτες
Δημήτρης Καλπάκης

Φωτογραφίες
Κωνσταντίνος Ιγνατιάδης: φωτογράφιση ευρημάτων
Κωνσταντίνος Α. Ζάχος - Παναγιώτης Τουγκούλης: φωτογράφιση μνημείου
Δημήτρης Ταμβίσιος: φωτογράφιση σχεδίων και ημερολογίου
Αλ. Φυλαδελάφως
Α. Idini: εικ. 66

Σελιδοποίηση
Νέλλη Ιωάννου

Διαχωρισμοί - εκτύπωση
Δαβίας

© 2001 Κωνσταντίνος Α. Ζάχος

Η έκδοση χρηματοδοτήθηκε από το
ΥΠΕΘΟ - INTERREG II Ελλάδα-Ιταλία
Μέτρο 4.1 «Ανάπτυξη Πολιτιστικής Κληρονομιάς»

ISBN 960-87073-0-7

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΖΑΧΟΣ

ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΟΥ ΟΚΤΑΒΙΑΝΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΣΤΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗ

ΤΟ ΤΡΟΠΑΙΟ ΤΗΣ ΝΑΥΜΑΧΙΑΣ ΤΟΥ ΑΚΤΙΟΥ

ΑΘΗΝΑ 2001

Της Αγγέλικας
που με γνώση και πάθος αγωνίστηκε
για τη διάσωση της Νικόπολης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το τρόπαιο του ακτιακού πολέμου, που ανήγειρε ο Οκταβιανός Αύγουστος πάνω στον ιερό λόφο του Απώλλωνα, στις παρυφές της Νικόπολης, αποτελεί κορυφαίο μνημείο του αρχαίου κόσμου, διότι αφενός σηματοδοτεί ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα της αρχαίας ιστορίας, τη νικηφόρα ναυμαχία του Ακτίου και την επικράτηση του Οκταβιανού Αυγούστου ως μονοκράτορα της Ρώμης, και αφετέρου φιλοξενεί σε ελληνικό έδαφος τις απαρχές της ρωμαϊκής αισθητικής των αυτοκρατορικών χρόνων, η οποία κατά ένα μεγάλο μέρος εμπνέεται από την αστείρευτη πηγή της κλασικής και ελληνιστικής παράδοσης. Ιδιαίτερα, ο μνημειώδης βωμός στο άνω άνω άνω του μνημείου, με τον θευμάσιο γλυπτό του διάκοσμο, προσκινίζεται το κορυφαίο έργο της ρωμαϊκής τέχνης, το βωμό της Σεβαστής Ειρήνης στη Ρώμη (*Ara Pacis Augustae*). Το μνημείο σηματοδοτεί επίσης την ίδρυση της ίδιας της Νικόπολης, της οποίας κατά κάποιο τρόπο αποτέλεσε τον θεμέλιο λίθο και το επίκεντρο λατρευτικών δρώμενων της πόλης για αιώνες, έως την επικράτηση του χριστιανισμού.

Το αυτοκρατορικό αυτό μνημείο μετά τον εντοπισμό και τη μερική του αποκάλυψη από τον αρχαιολόγο Αλέξανδρο Φιλαδέλφεια, στις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα, εγκαταλείφθηκε στην τύχη του. Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου τα αρχιτεκτονικά μέλη του έγιναν αντικείμενο διαρπαγής από τα ιταλικά στρατεύματα κατοχής, προκειμένου να κατασκευαστούν φυλάκια στην κορυφή του λόφου. Επιπροσθέτως, οι συχνές αμμιοληψίες στην περιοχή, τα τελευταία χρόνια, δημιούργησαν σοβαρούς κινδύνους για τη στατική ισορροπία του μνημείου αλλά και την ίδια την ύπαρξή του.

Οι πρόσφατες αρχαιολογικές έρευνες, που δρομολογήθηκαν το 1995 και συνεχίζονται μέχρι σήμερα στο πλαίσιο των Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων Συνοχής, αποσκοπούν στη διάσωση του μνημείου, στην επιστημονική του τεκμηρίωση και στη διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου, ώστε ύστερα από αιώνες να γίνει και πάλι κτήμα των πολιτών. Μέχρι στιγμής έχει ανασκαφεί έκταση 3500 τ.μ., σύμφωνα με τις σύγχρονες προδιαγραφές τεκμηρίωσης και τη συμμετοχή επιστημόνων διαφόρων ειδικοτήτων, ενώ προκαταρκτικές εκθέσεις για την πρόοδο των εργασιών δημοσιεύονται στα Χρονικά του Αρχαιολογικού Δελτίου.

Αν και οι εργασίες βρίσκονται ακόμη σε εξέλιξη και ορισμένες επισημάνσεις και ερμηνείες πιθανώς να ανασκευαστούν στην πορεία της έρευνας, κρίνουμε σκόπιμο τα πρώτα συμπεράσματα να γίνουν γνωστά τόσο στο ευρύτερο κοινό όσο και στη διεθνή επιστημονική κοινότητα, η οποία τις τελευταίες δεκαετίες επανήλθε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην έρευνα της εποχής του Αυγούστου.

Το βιβλίο βρίσκεται στο τυπογραφείο, όταν κατά τη διάρκεια των ανασκαφών του θέρους του 2001 στο άνω άνω άνω του μνημείου, στην περιοχή της νοτιοανατολικής γωνίας των ερειπίων του στερεοβάτη του βωμού, αποκαλύφθηκαν σημαντικότερα ευρήματα. Πρόκειται για ένα μονολιθικό ημικυκλικό μαρμάρινο βάθρο, το οποίο φέρει ανάγλυφη αρχαϊστική παράσταση δέκα ηρώων και θεών του ελληνικού πανθέου και επίστεψη από εναλλασσόμενα άνθη λωτού και ανθέμια. Μεταξύ των μορφών στην ημικυκλική επιφάνεια, διακρίνονται ο Απώλλωνας, η Αρτεμις, ο Ερμής συνοδευόμενος από τις τρεις Χάριτες, ο Ηρακλής, η Αθηνά. Δύο συνανήκοντα θραύσματα παρόμοιας αρχαϊστικής επίστεψης που εντοπίστηκαν κατά τα προηγούμενα έτη πιστοποιούν την ύπαρξη ενός δεύτερου παρόμοιου βάθρου.

Το άλλο εύρημα αποτελείται από πέντε συνανήκοντα μαρμάρινα θραύσματα μιας ανάγλυφης πλάκας της ζωφόρου του βωμού με εναία κυματιοφόρα επίστεψη (μήκος της πλάκας

2,82 μ., ύψος 0,95 μ. και μέγιστο πάχος 0,43 μ.). Από το δεξί προς το αριστερό άκρο της πλάκας απεικονίζεται πομπή εννέα δαφνοστεφανωμένων τηβεννοφόρων μορφών που βαδίζουν προς τα αριστερά, ακολουθώντας τέθριππο. Ο ηνίοχος του άρματος, κατά πάσα πιθανότητα ο ίδιος ο Αύγουστος, συνοδευόμενος από δύο παιδικές μορφές που στέκονται μέσα στο άρμα, κρατεί στο δεξί χέρι κλάδο δάφνης. Προπορεύονται ένας ιπποκόμος που κρατεί τα χαλινάρια των αλόγων καθώς και έφριπποι γενειοφόροι άνδρες που φέρουν περισκελίδες και μπροστά από αυτούς δύο πεζοί, ευσταλείς άνδρες, που φορούν κράνη. Η παράσταση απεικονίζει σκηνή θριάμβου, κατά πάσα πιθανότητα τον ακτιακό, το επίκεντρο του τριπλού θριάμβου (ύλλυρικώς ή δαλματικός, ακτιακός, αghυπτιακός) που πραγματοποιήσε ο Αύγουστος στις 13, 14 και 15 Αυγούστου του 29 π.Χ. στη Ρώμη, προκειμένου να εορταστεί η λήξη του ακτιακού πολέμου και η οριστική επικράτησή του στη διαμάχη για τη νομή της εξουσίας.

Με ιδιαίτερη χαρά επιθυμώ να ευχαριστήσω τους επιστημονικούς συνεργάτες μου, πολύτιμους βοηθούς και μαθητές μου, που με τόσο ενθουσιασμό και κέφι συμμετείχαν στο ερευνητικό πρόγραμμα: τους Χαρά Καλπά, Μαρία Σκανδάλη, Σοφία Γεωργίου, Θάλεια Κύρκου και Δημήτρη Καλπάκη, αρχαιολόγους, τους Χρήστο Τσακούνη και Στεφανία Μπερρή, αρχιτέκτονες, καθώς και τον ταλαντούχο καλλιτέχνη-σχεδιαστή Νίκο Βαγενά. Όλα αυτά τα χρόνια η συμβολή του φίλου αρχαιοτήτων Γιώργου Νούσια ήταν καθοριστική στην επιτυχία των έργων μας.

Η πλειονότητα των φωτογραφιών που συνοδεύουν το κείμενο οφείλονται στον καλλιτέχνη φωτογράφο Κωνσταντίνο Ιγνατιάδη, ενώ ορισμένες απόψεις του χώρου στον Παναγιώτη Τσιγκούλη τους ευχαριστώ θερμά, όπως και τον κύριο Αλέξανδρο Φιλαδέλφεια, εργονό του πρώτου ανασκαφέα του μνημείου, που με προθυμία μου παραχώρησε φωτογραφίες από τα ημερολόγια του αείμνηστου παππού του.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω στους κυρίους Δημήτριο Τσουμάνη, Νομάρχη Πρέβεζας και Κωνσταντίνο Παπαγεωργίου, Δήμαρχο Πρέβεζας, για τη συμπαράστασή τους στα έργα ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου της Νικόπολης και στην κυρία Μιράντα Κωσταρά, Τμηματάρχη του ΥΠΕΘΟ, φίλη της Νικόπολης, η οποία αντιμετώπισε θετικά την ένταξη των έργων της Νικόπολης στο Πρόγραμμα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων Interreg II.

Ευχαριστώ επίσης τον καθηγητή κύριο Γιώργο Δεσλίνη και τον αρχιτέκτονα Κωνσταντίνο Μπολέτη για τις χρήσιμες υποδείξεις τους, την κυρία Maresita Nota, διευθύντρια του Μουσείου Battacco, για την παραχώρηση της φωτογραφίας από το βωμό της Σεβαστής Ειρήνης στη Ρώμη και τους φίλους μου Ελένη Μπεχράκη, αρχαιολόγο, και Γιάννη Παρασκευάδη, ζωγράφο, για την άρτια εργασία της επιμέλειας του κειμένου και για την καλλιτεχνική και εκδοτική επιμέλεια του βιβλίου αυτού.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τη συνάδελφο και σύντροφό μου Αγγέλικα Ντούζουνλη, στην οποία οφείλονται τα μέγιστα για τη διάσωση της Νικόπολης, για την πολύτιμη συμπαράστασή της στις δύσκολες στιγμές της κοινής μας σπουδαστικής στη «μαχόμενη αρχαιολογία».

Κωνσταντίνος Ζάχος

Πρόεδρος της Επιτροπής Νικόπολης

21 Σεπτεμβρίου 2001

1. Αεροφωτογράφι-
ση του μνημείου κατά τη
διάρκεια των αρχαιολογικών
εργων.

Σχ. 1. Χάρτης της χερσονήσου της Πρέβεζας και του ακρωτηρίου Ακτίου. Σημειώνονται ο αρχαιολογικός χώρος της Νικόπολης και, με βέλος, το μνημείο του Αυγούστου.

Πάνω στη λοφοσειρά Μιχαλίτσι, στις παρυφές του «Προαστείου» της αρχαίας Νικόπολης, σε θέση που δεσπόζει του αυχένα της χερσονήσου της Πρέβεζας με θέα προς τον Αμβρακικό κόλπο και προς το Ιόνιο πέλαγος, βρίσκεται το μνημείο που ανεγέρθηκε από τον Γάιο Ιούλιο Καίσαρα Οκταβιανό, μετά τη ναυμαχία του Ακτίου (31 π.Χ.) και την οριστική του επικράτηση επί του Μάρκου Αντωνίου και της Κλεοπάτρας. Πρόκειται για το τρόπαιο της νίκης, το οποίο αποτελεί πιθανότατα και την πρώτη κτηριακή κατασκευή της νεοϊδρυθείσας Νικόπολης, αφού χρονολογείται μεταξύ των ετών 29-27 π.Χ., πριν δηλαδή αποδοθεί στον Οκταβιανό από τη Σύγκλητο η θεικής αίγλης προσωνυμία Augustus (Αύγουστος, Σεβαστός). Το γεγονός αυτό προσδίδει στο μνημείο διαστάσεις συμβόλου, όχι μόνο σε σχέση με τη σημαντική νίκη αλλά και με τη νεόδμητη πόλη της οποίας αποτελεί το εγκαίνιο. Στις αρχαίες πηγές διασώθηκαν περιγραφές του εντυπωσιακού σε μέγεθος και συμβολισμό μνημείου που δέσποζε στην ευρύτερη περιοχή της πόλης. Ο Δίων Κάσιος (51.1.3) μας πληροφορεί ότι ο Αύγουστος ανήγειρε το μνημείο, το οποίο κόσμησε με τα χάλκινα έμβολα των αιχμαλωτισθέντων πλοίων, στο χώρο όπου είχε στρατοπεδεύσει τις παραμονές της ναυμαχίας. Ο Σουητώνιος αναφέρεται στους θεούς στους οποίους επέλεξε ο Αύγουστος να αφιερώσει το μνημείο –στον Ποσειδώνα και τον Άρη (Suet. Aug. 18.2)–, ενώ ο λόφος πάνω στον οποίο στήθηκε το τρόπαιο μνημονεύεται από τον Στράβωνα (7.7.6) ως ιερός λόφος του Απόλλωνα.

Η περίοδος της μονοκρατορίας του Αυγούστου θεωρείται ως ένα κομβικό γεγονός στην εξέλιξη της ιστορίας του αρχαίου κόσμου. Με επιγραμματικό τρόπο η υμνωδός της Ορθόδοξης Εκκλησίας μοναχή Κασσιανή, στο δοξαστικό του εσπερινού των

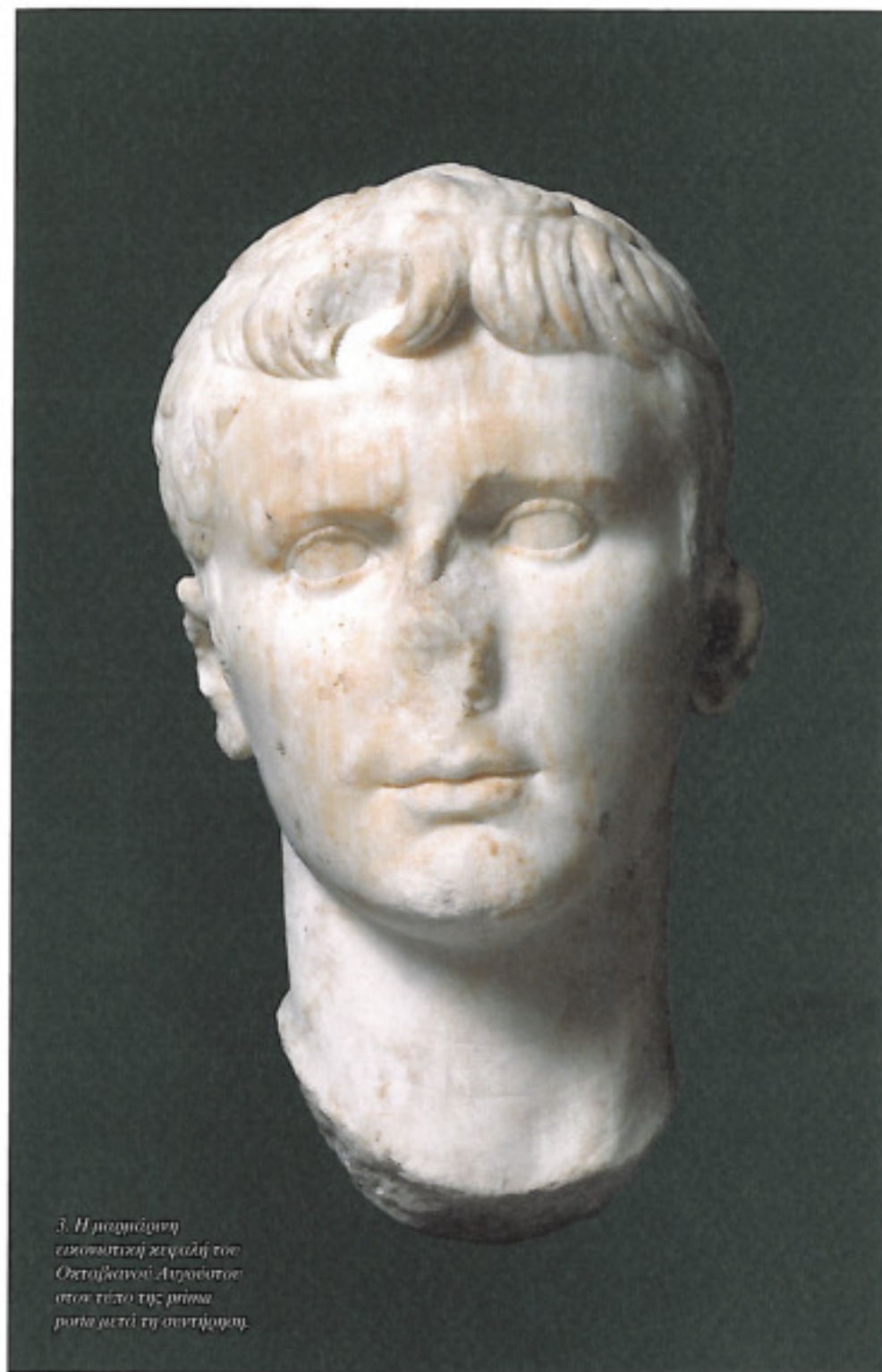
2. Μαρμάρινη
εικονιστική κεφαλή του
Οκταβιανού Αυγούστου,
που βρέθηκε
εντοιχισμένη σε τοίχο,
κατά την ανασκαφή
στην περιοχή της δυτικής
αίλης της Νικόπολης.

Χριστουγέννων, συνοψίζει τη σημασία των γεγονότων της ναυμαχίας του Ακτίου και τον οικουμενικό χαρακτήρα της εξουσίας του Αυγούστου:

Αυγούστου μοναρχήσαντος ἐπὶ τῆς γῆς ἡ πολυαρχία τῶν ἀνθρώπων ἐπαύσατο· καὶ σοῦ ἐνανθρωπίσαντος ἐκ τῆς Ἀγνῆς, ἡ πολυθεΐα τῶν εἰδώλων κατήργηται. Ὑπὸ μίαν βασιλείαν ἐγκόσμον αἱ πόλεις γεγέννηται· καὶ εἰς μίαν δεσποτείαν θεότητος τὰ ἔθνη ἐπίστευσαν.

Από την εποχή του Αυγούστου ο όρος «οικουμένη» απαντά συχνά στα κείμενα των συγγραφέων και ταυτίζεται με τον ρωμαϊκό κόσμο. Πρόκειται, τηρουμένων των αναλογιών, για μια παγκοσμιοποίηση παρόμοια με αυτήν που βιώνει η ανθρωπότητα στις μέρες μας. Η άνοδος στην εξουσία του Οκταβιανού Αυγούστου δεν σηματοδοτεί μόνο την εγκαθίδρυση της μοναρχίας και την κυριαρχία της Ρώμης σε ένα τεράστιο τμήμα του τότε γνωστού κόσμου για πολλούς αιώνες, αλλά και μεγάλες κοινωνικές και οικονομικές ανακατατάξεις, οι οποίες επηρέασαν όλους τους τομείς του ανθρώπινου βίου. Η περίοδος της μονοκρατορίας του Οκταβιανού Αυγούστου χαρακτηρίστηκε ως η χρυσή εποχή της Ρωμαϊκής

3. Η μαρμάρινη
εικονιστική κεφαλή του
Οκταβιανού Αυγούστου
στον τέπο της μνήμα-
ρυνα μετά τη συντήρησή.

Σχ. 2. Ο ευρύτερος αρχαιολογικός χώρος της Νικόπολης.
Σημειώνονται οι θέσεις των σημαντικότερων μνημείων
της ρωμαϊκής και βυζαντινής εποχής.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Ρωμαϊκά μνημεία
- Βυζαντινά μνημεία
- Ρωμαϊκά τείχη
- Παλαιοχριστιανικά τείχη
- Σύγχρονο οδικό δίκτυο

ΜΝΗΜΕΙΑ

1. Νότια Πύλη ρωμαϊκών τειχών
2. Νότιο νεκροταφείο
3. Βασιλική Δ'
4. «Ανάληψη»
5. «Αμφιθέατρο»
6. Δυτική Πύλη ρωμαϊκών τειχών
7. Νυμφαία
8. Δυτικό νεκροταφείο
9. Κτήριο εμπορικού χαρακτήρα
10. Βασιλική Α' (Δουμετίου)
11. «Επισκοπείο»
12. Βασιλική Β' (Αλκίσιονος)
13. Βασιλική Γ'
14. «Βαγένια»
15. «Λουτρά Κλεοπάτρας»
16. Κεντρικές Θέρμες
17. «Αραπόπορτα»
18. Ωδείο
19. Βουλευτήριο
20. «Βασιλική Αποστόλου Παύλου»
21. Έπαυλη Μάνιου Αντωνίνου
22. Βορειοδυτική Πύλη ρωμαϊκών τειχών
23. Βόρειο νεκροταφείο
24. Βόρειες Θέρμες
25. Γυμνάσιο
26. Στάδιο
27. Θέατρο
28. Μνημείο Αυγούστου

ΙΟΝΙΟ
ΠΕΛΑΓΟΣ

ΛΙΜΝΟΘΑΛΑΣΣΑ
ΜΑΖΩΜΑ

ΜΟΥΣΕΙΟ

0 100 200 500 1000 m

Β

4. Αποψη της χερσονήσου της Πρέβεζας από το μνημείο του Αυγούστου. Στο βάθος διακρίνεται η περιοχή του Ακτίου και τα βουνά της Ακαρνανίας και της Λευκάδας.

Αυτοκρατορίας, και η μνήμη του θεοποιημένου αυτοκράτορα ήταν ιδιαίτερα σεβαστή από τους μετέπειτα αυτοκράτορες.

Εκτός από τα καθαρώς πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα, η περίοδος αυτή διακρίνεται για την άνθηση των τεχνών τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα, με την εκτέλεση μεγάλων δημόσιων έργων, στον προγραμματισμό και τη διαμόρφωση των οποίων ο αυτοκράτορας έπαιξε πρωταρχικό ρόλο. Η τέχνη της εποχής του ελληνομαθούς αυτοκράτορα χαρακτηρίζεται από έναν έντονα κλασικιστικό ιδεαλισμό, ο οποίος βρήκε λαμπρό πεδίο παραγωγής έργων στα εργαστήρια της Αθήνας και των μεγάλων κέντρων της Μικράς Ασίας. Η θεματολογία της εικονογραφίας της εποχής υπηρετεί με θαυμαστό τρόπο την πολιτική προπαγάνδα του Imperium, η οποία δεν είναι άμεση, αλλά λειτουργεί με σύμβολα και τους απαραίτητους συνειρμούς που αυτά προκαλούν κυρίως στην άρχουσα τάξη. Μέσω της τέχνης προπαγανδίζεται η νέα τάξη πραγμάτων και οι παλαιές ηθικές αξίες και αρετές, που αποκαθίστανται από τον «πρώτο των πολιτών» (princeps), η ανδρεία-virtus, η επιείκεια-clementia, η δικαιοσύνη-justitia, η ευσέβεια-pietas.

Ιδιαίτερο κεφάλαιο στην τέχνη της εποχής του Αυγούστου αποτελούν οι απεικονίσεις συμβόλων που αναφέρονται στην περιώνυμη ναυμαχία του Ακτίου στο στόμιο του Αμβρακικού κόλπου. Οι συμβολικές απεικονίσεις που έμμεσα προβάλλουν τη νίκη ως θέλημα των θεών δεν περιορίζονται μόνο σε δημόσια μνημεία, αλλά περνούν και στη σφαίρα της καθημερινής ζωής, όπως σε σφραγιστικούς, ακροκεράμους, λυχνάρια και ταφικά

μνημεία. Προσφιλή θέματα της τέχνης αυτής αποτελούν οι φτερωτές Νίκες σε διάφορες συνθέσεις, οι γρύπες που συνδέονται με τον Απόλλωνα, τα θαλάσσια όντα, όπως δελφίνα, ιππόκαμποι, τρίτωνες, τα πολεμικά πλοία και κυρίως μεμονωμένα εξαρτήματά τους, όπως άγκυρες, πηδάλια, άφλαστα, πρύρες και, ιδιαιτέρως, έμβολα – τα rostra.

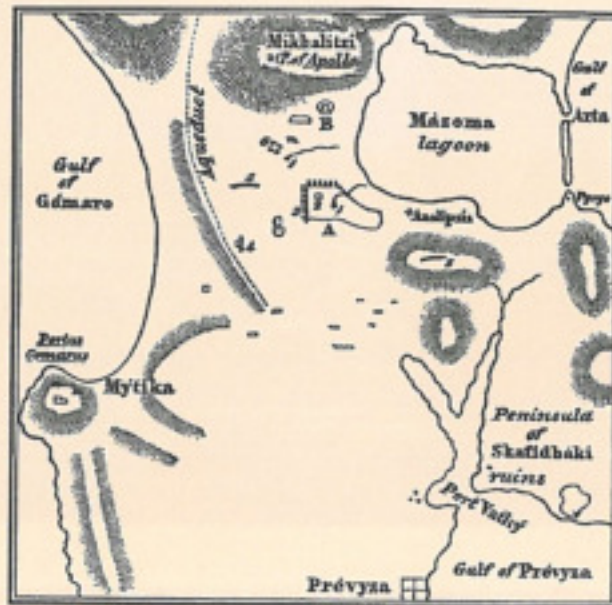
Στην ίδια την περιοχή όπου διαδραματίστηκαν τα γεγονότα, η νίκη προβάλλεται στον τοπικό και τον ευρύτερο ελληνικό πληθυσμό, οι διαθέσεις του οποίου δεν ήταν ιδιαίτερα φιλικές προς τον διάδοχο του Καίσαρα, με μια σειρά ενεργειών που τονίζουν την ευσέβεια και την ευγνωμοσύνη του Οκταβιανού προς τους θεούς. Με εντολή του ανακαινίζεται το πανάρχαιο ιερό του Ακτίου Απόλλωνα στις ακαρνανικές ακτές και αφιερώνονται οι «απαρχές» των λαφύρων της ναυμαχίας. Σε παρακείμενα του ιερού νεώρια αφιερώνονται συνολικά δέκα ολόκληρα πλοία, ένα από κάθε κατηγορία των πλοίων που συμμετείχαν στη ναυμαχία, από τις μικρότερες μονοκρότους έως τις δεκίρεις. Η πράξη αυτή, ενώ παρατέμπει σε παρόμοιες συνήθειες των Ελλήνων, οι οποίοι ύπερα από νικηφόρες ναυμαχίες αφιέρωναν εξαρτήματα ή και ολόκληρα πλοία στους θεούς, ξεπερνά σε μεγαλείο κάθε προηγούμενο. Σύμφωνα με τον Στράβωνα (7.7.6), που μας διέσωσε τις πληροφορίες αυτές, λίγα χρόνια μετά την αφιέρωση, πλοία και νεώρια αφανίστηκαν από πυρκαγιά.

Εκτός όμως από την προβολή της ευσέβειας, τα γεγονότα έπρεπε να διαφημιστούν και να επιβάλουν τη νέα τάξη πραγμάτων. Πάνω στο λόφο, στη θέση όπου είχε στηθεί το στρατηγείο

5. Χάλκινο νόμισμα του νομισματοκοπείου της Νικόπολης. Εμπροσθέντιος: Κεφαλή Αυγούστου. Οπισθόντιος: Φτερωτή Νίκη.

Σχ. 3. Τοπογραφικό σχέδιο του ευρύτερου αρχαιολογικού χώρου, όπου σημειώνεται η πιθανή θέση του τροπαίου της ναυμαχίας του Ακτίου, από το βιβλίο του W.M. Leake, Travels in the Northern Greece, I, London 1835.

A. Paleókastro.	3. Great gate.
B. Theatre and Stadium.	4. Palace.
C. Small theatre.	5. 5. Strong walls.
1. 1. Springs of water.	6. Bath.
2. Metropolis.	

του Οκταβιανού τους μήνες πριν από τη ναυμαχία και εκεί όπου προσήλθαν οι αρχηγοί του κατακερματισμένου στρατού του Αντωνίου να δηλώσουν υποταγή επικυρώνοντας με αυτόν τον τρόπο τη νίκη, στήθηκε ένα μεγαλοπρεπές τρόπαιο, ένα υπαίθριο ιερό αφιερωμένο στους προστάτες θεούς και συνεργούς της νίκης: στον Άρη, τον Ποσειδώνα και τον Απόλλωνα. Το μεγαλόπρεπο οικοδόμημα, ή καλύτερα το σύνολο των κατασκευών που συνέθεταν το υπαίθριο ιερό, αποτελούσε σύμβολο της νίκης και της παντοδυναμίας του Αυγούστου, μνημείο πολιτικής και θρησκευτικής προπαγάνδας, σύμφωνα με την οποία η κυριαρχία του Αυγούστου ήταν θέλημα των θεών που συνέβαλαν στη νίκη και στην παγίωση της νέας τάξης πραγμάτων, της παγκόσμιας ειρήνης σε γη και θάλασσα, όπως με έπαρση αναγράφεται, ασφαλώς κατ' εντολήν του νικητή, στην αναθηματική επιγραφή του μνημείου.

Στους αιώνες που ακολούθησαν η θέση και ο χαρακτήρας του μνημείου λησμονήθηκαν. Στους νεότερους χρόνους μόνον ο

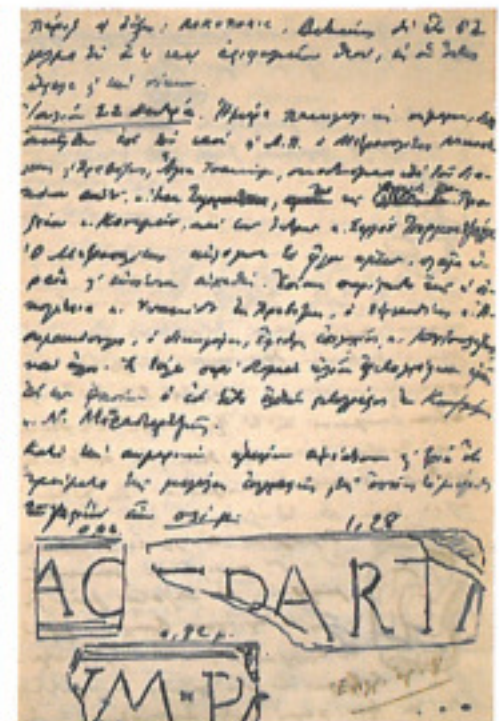
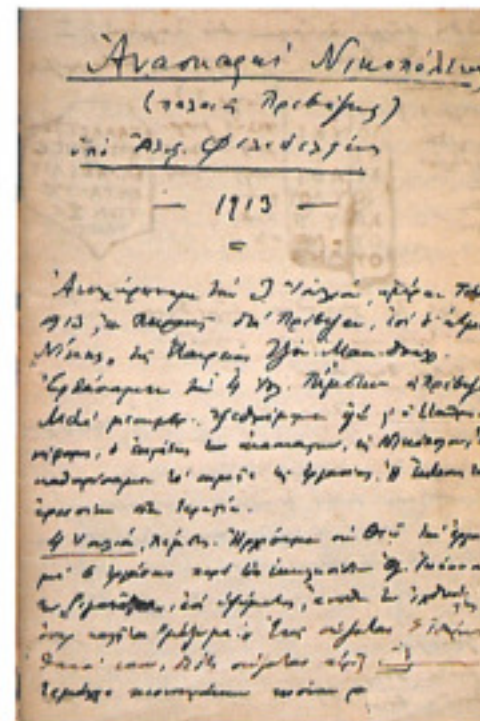
άγγλος περιηγητής W.M. Leake, όταν στα 1805 περιδιάβαζε τον ερειπίονα της Νικόπολης, σχολιάζοντας το σχετικό χωρίο του Δίωνα Κάσσιου, εύστοχα αναγνώρισε τη θέση του μνημείου στις κορυφές του λόφου Μιχαλίτσι.

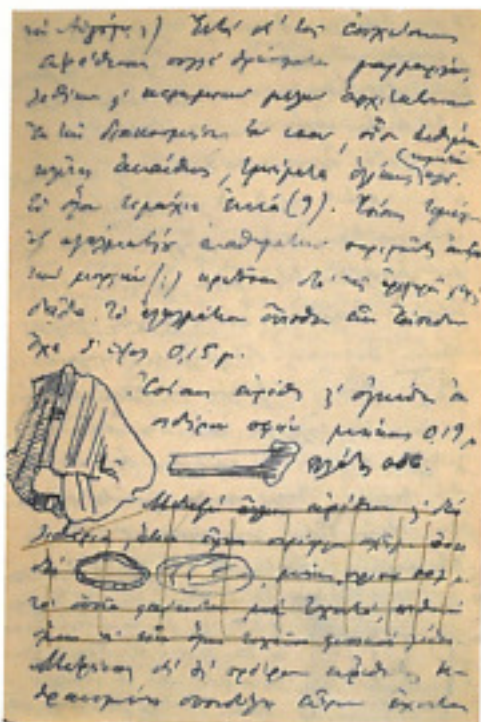
ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ

Το μνημείο ερευνήθηκε το 1913 από τον Αλέξανδρο Φυλαδέλφει. Οι ακριβείς θέσεις των τότε ανασκαφών δεν μας είναι γνωστές, συμπεραίνουμε όμως ότι το κέντρο βάρους των ερευνών δόθηκε στην περιοχή της πρόσφυσης του δεύτερου αναλημματικού τοίχου. Πάντως, έχνη ορισμένων τομών στο άνω άκρο, που διακρίνονταν κατά την έναρξη των πρόσφατων ερευνών, θα πρέπει να ανήκουν επίσης στις ανασκαφές του Αλ. Φυλαδέλφει. Ο ανασκαφέας, εξαιτίας της ανεύρεσης ενός κορινθιακού κιονοκράνου, απέδωσε τα ερείπια σε μεγάλο ναό κορινθιακού ρυθμού. Οι ανασκαφές συνεχίστηκαν το 1921 από τον ίδιο, ο οποίος αναθεώρησε τις διαστάσεις του υποτιθέμενου ναού.

Ο Κωνσταντίνος Ρωμιάος, το 1925, μελετώντας τις γραπτές πηγές και τα τμήματα της λατινικής επιγραφής που είχαν ήδη

6. Η πρώτη σελίδα του ημερολογίου των ανασκαφών του Αλεξάνδρου Φυλαδέλφει το 1913 και η σελίδα της 22ας Ιουλίου του ίδιου έτους με ανακρίβεια τριών θραυσμάτων της λατινικής επιγραφής του μνημείου.

7. Σελίδα του ημερολογίου του Φιλαδελφίως της 18ης Ιουλίου του 1913 με σκαρφάλωμα ανόγκλου μαρμάρινου θραύσματος ραβδόχου.

των γεγονότων της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο.

Το 1986 ο William Murray, σε συνεργασία με τον Φ.Μ. Πέτσα, πραγματοποίησε εκτεταμένους καθαρισμούς και αποτύπωση των ορατών καταλοίπων, όσων δεν είχαν καλυφθεί στο μεταξύ με νεότερες επιχώσεις. Τα αποτελέσματα των ερευνών τους, μαζί με τα σχετικά χωρία των αρχαίων πηγών (testimonia) και εύστοχες παρατηρήσεις, δημοσιεύθηκαν το 1989 σε μονογραφία.

Οι αποσπασματικές έρευνες στο μνημείο, από τις αρχές του 20ού αιώνα έως την παραμονή των πρόσφατων ερευνών, έφεραν στο φως ένα μεγάλο τμήμα της πρόσσης του ποδίου με τις αγκυροσχημες λαξεύσεις για την τοποθέτηση των ορειχάλκινων εμβόλων των πλοίων και διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη, μεταξύ των οποίων και είκοσι έξι τεμάχια της λατινικής επιγραφής. Αποκαλύψαν επίσης τον βόρειο στυλοβάτη της πειόσχημης στοάς στο άνω ανδρικό και διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη της.

Το μνημείο έχει υποστεί από την αρχαιότητα ευρείας κλίμακας λεηλασία του οικοδομικού υλικού και άλλες καταστρεπτικές επεμβάσεις. Στους πρόσφατους χρόνους, σύμφωνα με μαρτυρίες των κατοίκων της περιοχής αλλά και την έκθεση της επιτροπής για την καταγραφή των συνεπειών του Β' Παγκοσμίου Πολέμου επί των μνημείων, τα ιταλικά στρατεύματα κατοχής προέβησαν σε λεηλασία και κατακερματισμό των μεγάλων λιθοπλίνθων του μνη-

αποκαλυφθεί, ανασκεύασε την άποψη του Αλ. Φιλαδελφίως και έδωσε διαφορετική ερμηνεία στα ερείπια και το χώρο. Σύμφωνα με την άποψή του, επρόκειτο για τέμενος, ένα υπαίθριο ιερό, που περιλάμβανε ένα «κιρηπιδώμα», στο οποίο ήταν τοποθετημένα τα χάλκινα έμβολα του στόλου του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας και δύο τουλάχιστον αγάλματα.

Το 1926 ο Γιάννης Μηλιάδης ανέσκαψε την περιοχή μπροστά από την πρόσση του ποδίου και έφερε στο φως δώδεκα νέα τμήματα της επιγραφής, χωρίς όμως να δημοσιεύσει τίποτε από τις έρευνές του, οι οποίες μας είναι έμμεσα γνωστές από μελέτη του J. Gagé, που καταλογισγράφησε τα μέχρι τότε γνωστά τμήματα της επιγραφής.

Το καλοκαίρι του 1974 ξεκίνησε νέα έρευνα στο χώρο από τον Φώτιο Μ. Πέτσα, οι ανασκαφικές εργασίες όμως διακόπηκαν ύστερα από λίγες μέρες εξαιτίας

8. Τμήμα του κάτω ανδρικού του μνημείου, πριν από την έναρξη των πρόσφατων ανασκαφών, όπου διακρίνονται κατά χώρον θραύσματα της λατινικής επιγραφής.

μείον και τεμαχίων της επιγραφής που είχαν αποκαλύψει οι ανασκαφές των Αλ. Φιλαδελφίως και Γ. Μηλιάδη. Οι καταστροφικές αυτές ενέργειες έγιναν με καταναγκαστική εργασία των κατοίκων της περιοχής, με σκοπό την κατασκευή οχυρωματικών έργων στη λοφοσειρά Μιχαλίτσι. Κοντά στη νοτιοδυτική γωνία του μνημείου έχει εντοπιστεί ασβεστοκάμινος, η κατασκευή της οποίας έχει προκαλέσει την καταστροφή του δυτικού τμήματος του δεύτερου αναλημματικού τοίχου· είναι άγνωστος ο χρόνος λειτουργίας της, ωστόσο σε αυτήν θα πρέπει να μετατράπηκαν σε ασβέστη μεγάλες ποσότητες αρχαίου δομικού υλικού.

Στις καταστρεπτικές επεμβάσεις θα πρέπει να συμπεριληφθούν και άλλες ενέργειες, όπως παράνομες αμμοληψίες από τον περιβάλλοντα χώρο του μνημείου, διανοίξεις αγροτικών δρόμων και παρεμφερή έργα.

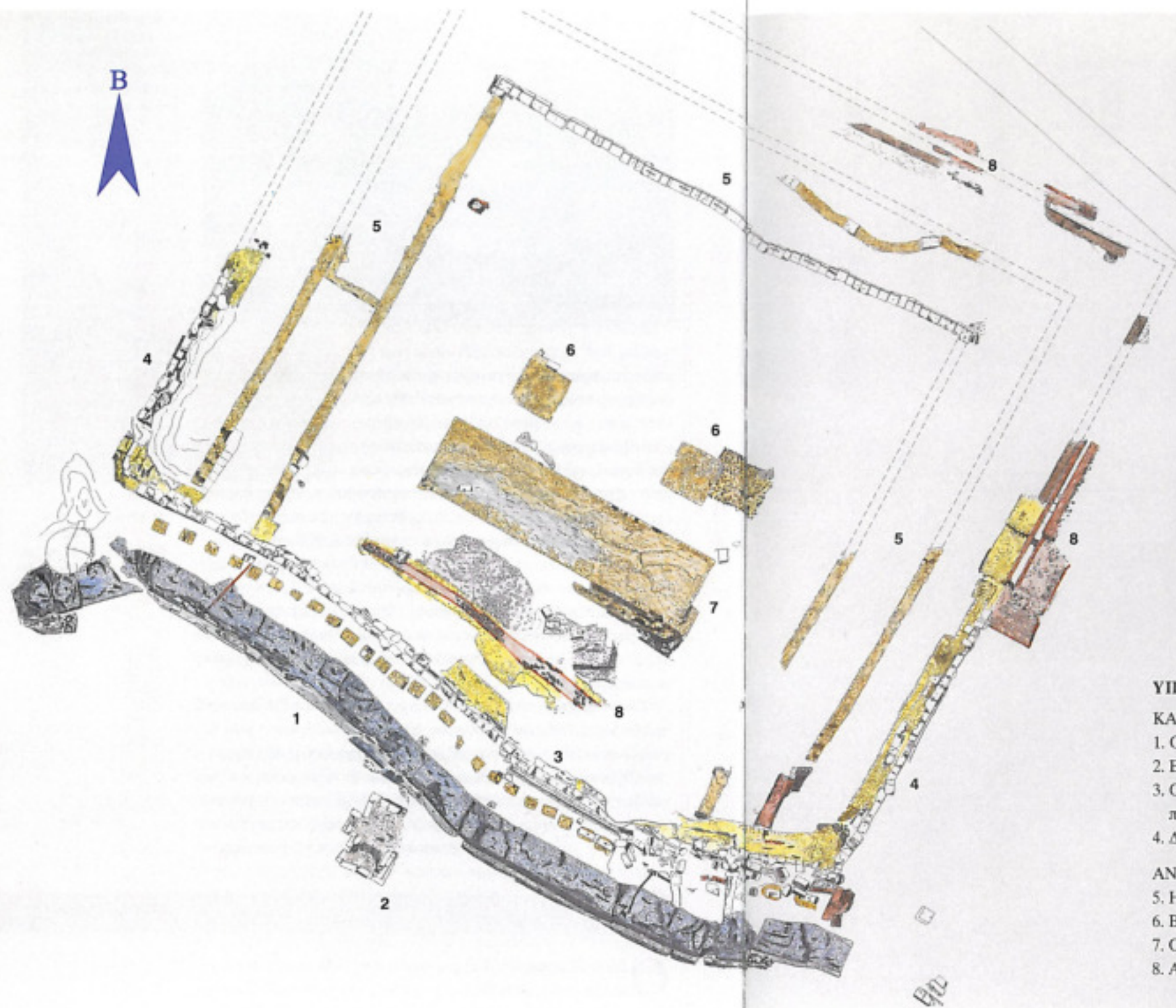
Στις ανθρωπογενείς καταστροφές προστέθηκαν εξάλλου και οι φθορές που έχουν προκληθεί στα σωζόμενα ερείπια από τα φαινόμενα ερπυσμού και καθίζησης των εδαφών της περιοχής.

Λόγω της ιδιαίτερης ιστορικής σημασίας του μνημείου και της κακής εν γένει κατάστασής του, η οποία είχε φτάσει σε οριακό σημείο, το 1995 δρομολογήθηκαν εκτεταμένες εργασίες έρευνας, συντήρησης και ανάδειξής του που συνεχίζονται μέχρι σήμερα.

ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ

Ο Δίων Κάσιος (51.1.3) περιγράφει τη θέση και το τρόπαιο της ναυμαχίας του Ακτίου ως εξής: τό τε χωρίον ἐν ᾧ ἐσκήνησε, λίθοις τε τετραπέδοις ἐκηρύδιωσε καὶ τοῖς ἀλοῦσιν

Σχ. 4. Η υπάρχουσα κατάσταση του μνημείου (κάτοψη).

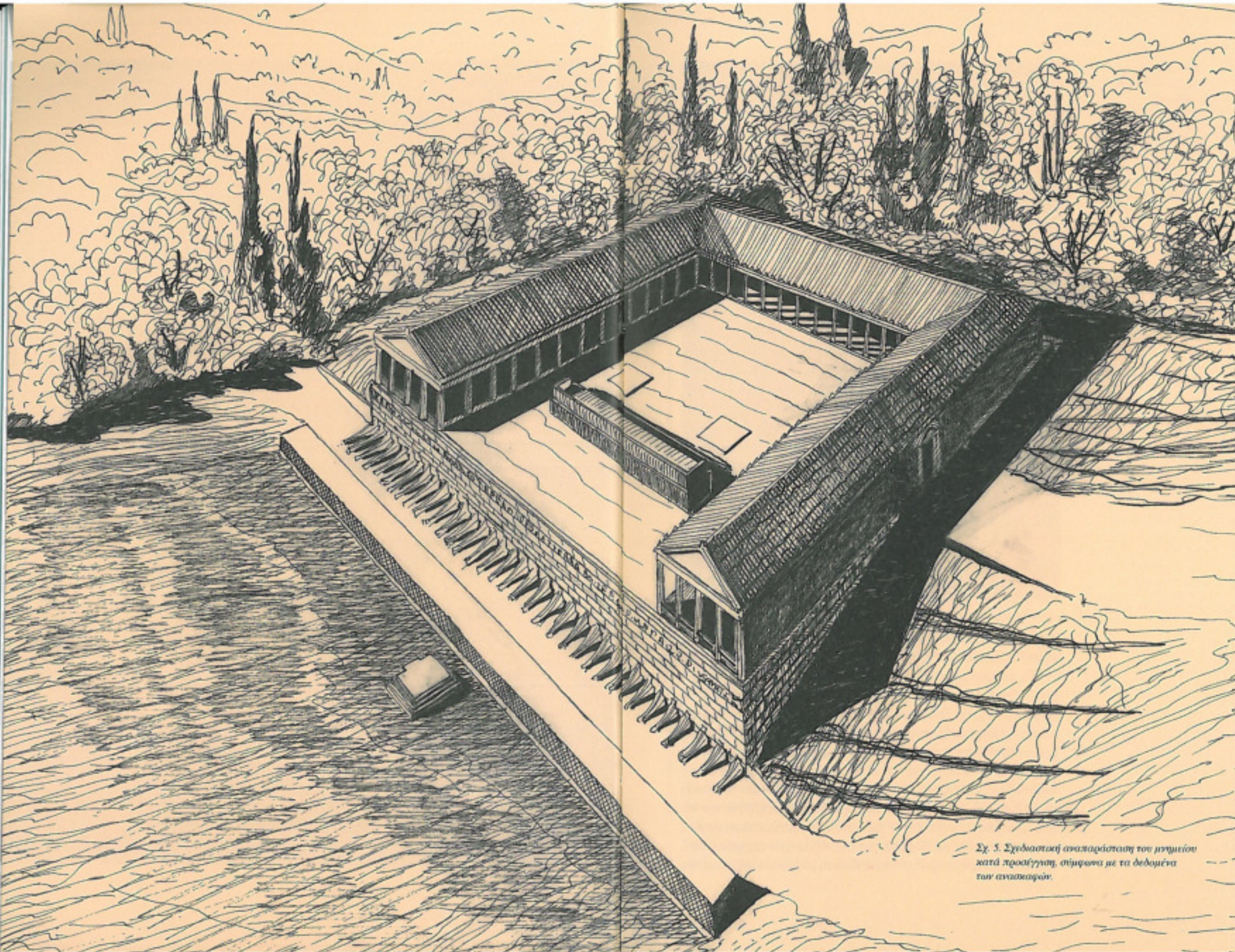
ΥΠΟΜΝΗΜΑ

ΚΑΤΩ ΑΝΔΗΡΟ

1. Ο πρώτος αναλημματικός τοίχος
2. Ερείπια ναϊσκόμορφου κτηρίου
3. Ο δεύτερος αναλημματικός τοίχος - πρόσσιψη του ποδίου
4. Δυτικό και ανατολικό σκέλος του ποδίου

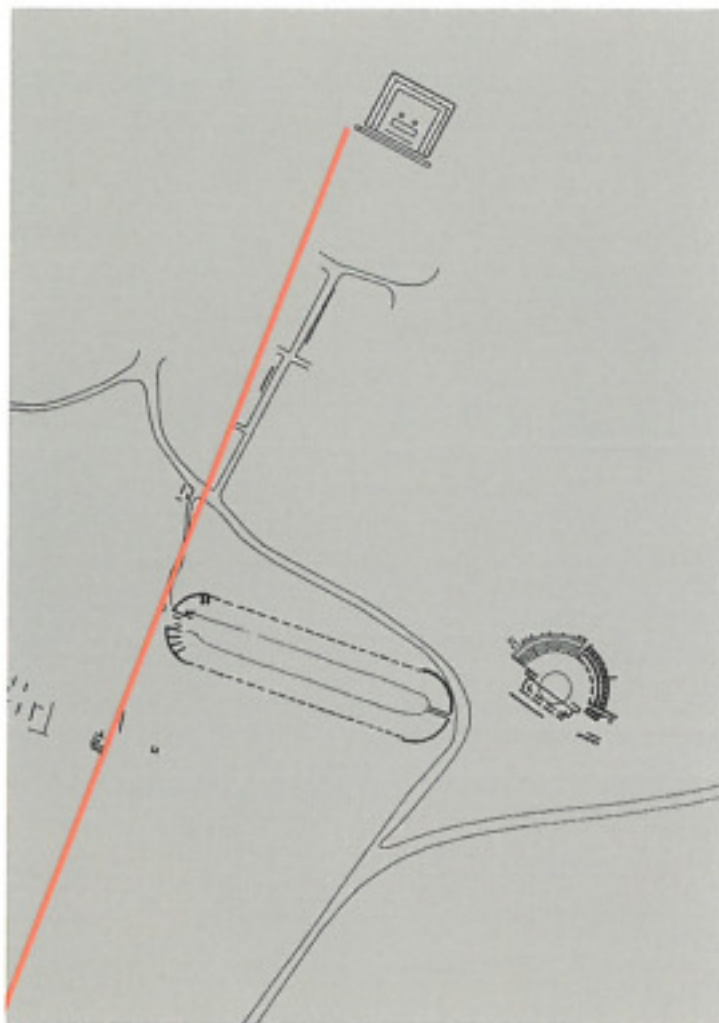
ΑΝΩ ΑΝΔΗΡΟ

5. Η στοά
6. Βάθρα αγγαμάτων
7. Ο μνημειώδης βωμός
8. Αγωγός απορροής υδάτων

Σχ. 5. Σχεδιαστική αναπαράσταση του ναού
κατά προσέγγιση, σύμφωνα με τα δεδομένα
των ανασκαφών.

Σχ. 6. Απόσπασμα τοπογραφικού των ευρύτερου αρχαιολογικού χώρου της Νικόπολης. Σημειώνεται ένας από τους κύριους οδικούς άξονες της πόλης με κατεύθυνση Β-Ν (πιθανώς ο *cardo maximus*) που κατέληγε στο μνημείο αφού διέσχισε το βόρειο νεκροταφείο και το «Προάστειο».

ἐμβόλοις ἐκόσμησεν, ἔδος τι ἐν αὐτῷ τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπαίθριον ἰδρυσάμενος.

Το αναφερόμενο υπαίθριο ιερό αναπτύσσεται κλιμακωτά σε δύο άνθηρα, από τα οποία το κατώτερο ορίζεται από δύο αναλημματικούς τοίχους. Ο πρώτος, ευθύγραμμος και ισχυρός, συγκρατεί τις ωθήσεις ενός δεύτερου, κατά πολύ υψηλότερου, πειόσχημου αναλημματικού τοίχου. Τα κάθετα σκέλη του δεύτερου αυτού τοίχου, που λειτουργεί ως ένα είδος ποδίου για τις υπερκείμενες κατασκευές, εισχωρούν στα πρανή του λόφου, ενώ στο οριζόντιο σκέλος με όψη προς τα νότια σώζονται οι λαξεύσεις για την τοποθέτηση των ορειχάλκινων εμβόλων από τα πλοία του στόλου του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας τα οποία είχαν αιχμαλωτιστεί. Στο άνω άνθηρο σώζονται τα κατάλοιπα μιας πειόσχημης στοάς

με το οριζόντιο σκέλος της προς τα βόρεια. Στον υπαίθριο χώρο που σχηματίζουν οι στοές υπήρχε ένας μνημειώδης, επιμήκης βωμός και τρία βάθρα, πάνω στα οποία είχαν στηθεί, κατά πάσα πιθανότητα, αγάλματα υπερφυσικού μεγέθους.

Η ανάπτυξη του ιερού σε κλιμακωτά άνθηρα που πλαισιώνεται με στοές ακολουθεί την ανάλογη διαμόρφωση του Ασκληπείου της Κω, των ύστερων ελληνιστικών χρόνων, και των ιερών των ύστερων χρόνων της Δημοκρατίας στην Ιταλία, όπως εκείνων του Ηρακλή στα Τίβουρα και της Τύχης Πρωτογένειας (Fortuna Primigenia) στην Πράινεστο, όπου η αρχιτεκτονική παρεμβάίνει στη διαμόρφωση του τοπίου.

Το μνημείο συνδέεται με την πολεοδομική οργάνωση της πόλης και του χώρου τέλεσης των Ακτίων, χαμηλότερα στην πεδιάδα. Η θέση και οι άξονές του καθόρισαν τη χάραξη της πόλης. Ένας από τους κεντρικούς άξονες του πολεοδομικού ιστού της Νικόπολης με κατεύθυνση Β-Ν, κατά πάσα πιθανότητα ο *cardo maximus*, σύμφωνα με τις πρόσφατες τοπογραφικές μελέτες, θα πρέπει να οδηγούσε κατευθείαν στο δυτικό άκρο του μνημείου. Η λεωφόρος αυτή ξεκινούσε από μια νότια πύλη της ρωμαϊκής οχύρωσης, περνούσε από τη βόρεια, διέσχισε τη βόρεια νεκρόπολη με τα μαυσωλεία και τους ταπεινότερους τάφους, περνούσε ανάμεσα από το Στάδιο και το Γυμνάσιο στην περιοχή του «Προαστίου» και κατέληγε στο μνημείο.

Η πρώτη επαφή με το μνημείο γινόταν από μεγάλη απόσταση, ήδη από τη βόρεια πύλη της πόλης, όταν ο επισκέπτης ατένιζε τον ιερό λόφο του Απόλλωνα. Φτάνοντας στο δυτικό άκρο του μνημείου έβλεπε τα πρώτα έμβολα των πλοίων και στη συνέχεια προχωρούσε κατά μήκος του πρώτου αναλημματικού τοίχου, μπροστά από τα υπόλοιπα έμβολα, ενώ συγχρόνως διάβαζε την αφιερωματική επιγραφή. Κατόπιν ακολουθώντας το πρανές στην ανατολική πλευρά του μνημείου εισερχόταν από μια πύλη στον υπαίθριο χώρο του άνω ανθήρου. Τα πρώτα μνημεία που αντίκριζε ήταν ασφαλώς οι ανδριάντες.

ΚΑΤΩ ΑΝΔΗΡΟ

Ο πρώτος αναλημματικός τοίχος

Ένας αναλημματικός τοίχος, πάχους 2,60 και μήκους 71 μ. περίπου, αναπτύσσεται παράλληλα και σε απόσταση 3,70 μ. από την πρόσοψη του μνημείου. Είναι κατασκευασμένος από λιθοδέμα (opus caementicium) στο οποίο έχουν αναμειχθεί κονίαμα και ακανόνιστες πλάκες αργιλικού ψαμμίτη. Η άνω επιφάνεια, σχεδόν

9. Το ανατολικό τμήμα της πρόσοψης του πρώτου αναλημματικού τοίχου.

10. Χαλκινή πόρπη. Χρονολογείται στον 1ο αι. π.Χ.-1ο αι. μ.Χ.

11. Θραύσμα φιάλης (red slip ware) με ανάγλυφη φυτική διακόσμηση.

12. Θραύσμα αργετινού πινακίου. Μέσα σε τοποά φέρει σφράγισμα in plastic relief. Βρέθηκε στη θεμελίωση του πρώτου αναλημματικού τοίχου. Χρονολογείται στο πρώτο μισό του 1ου αι. μ.Χ.

η επάλληλη διαδοχή των στρώσεων του χυτού υλικού, οι οποίες χυτεύονταν παράλληλα με τη σταδιακή ανέγερση της εξωτερικής παρειάς, που χρησιμοποιεί σαν «ξυλότυπος» της εσωτερικής χύτευσης. Η πρόσοψη είναι επενδεδυμένη με μικρούς κυβολίθους, οι οποίοι συνδέονται με ακανόνιστους αρμούς κατά το σύστημα opus quasi reticulatum. Ορισμένοι κυβολίθοι φέρουν ίχνη ιζημάτων από τη ροή των υδάτων και ίχνη επικάλυψής τους από ασβεστοκονίαμα, αποτέλεσμα επισκευών. Το ύψος του τοίχου, στο καλύτερα σωζόμενο τμήμα του, φτάνει τα 2,10 μ., ενώ το βάθος της θεμελίωσής του, η οποία σχηματίζει αναβαθμό, πλάτους 0,40-0,60 μ., είναι 1,20 μ. Κατά την ανασκαφική έρευνα στη θεμελίωση του τοίχου εντοπίστηκε αργετινή κεραμική, που τον χρονολογεί στην ίδια περίοδο με το υπόλοιπο μνημείο. Από το βαθύτερο στρώμα της υποθεμελίωσης του αναλημματικού τοίχου προέρχονται δύο χαλκινές τοξωτές πόρτες, οι οποίες χρονολογούνται στους πρώιμους αυτοκρατορικούς χρόνους.

επίπεδη, κατά πάσα πιθανότητα ήταν στρωμένη με λίθινες πλάκες. Προς το ανατολικό και δυτικό άκρο του αναλημματικού τοίχου βρέθηκαν πήλινοι κυλινδρικοί αγωγοί απορροής των υδάτων με κατεύθυνση Β-Ν. Στους αγωγούς αυτούς κατέληγαν τα νερά που συγκεντρώνε πίσω από τον αναλημματικό τοίχο ένας πλινθόκτιστος αγωγός ορθογώνιας τομής. Κατά την ανασκαφική διαπιστώθηκε η διαδικασία κατασκευής του αναλημματικού τοίχου. Εντοπίστηκε, δηλαδή,

13. Η κρηπίδα του ναϊσκόμορφου κτηρίου από νότια.

Σχ. 7. Κάτοψη της κρηπίδας του.

Μικρό ναϊσκόμορφο κτήριο

Νότια του πρώτου αναλημματικού τοίχου, στο μέσον περίπου του μήκους του και σε απόσταση 2 μ. από την όψη του, εντοπίστηκε η κρηπίδα μιας ορθογώνιας κατασκευής με ορθογώνια επίσης κόγχη στη δυτική πλευρά της. Είναι κατασκευασμένη από καλολαξευμένες ασβεστολιθικές πλάκες και διαμορφώνεται σε τρεις τουλάχιστον βαθμίδες. Οι λίθοι φέρουν συνδέσμους σχήματος Π, ορισμένοι από τους οποίους διατηρούνται στη θέση τους. Το εσωτερικό της κατασκευής αποτελείται από επάλληλες στρώσεις αργών λίθων που εναλλάσσονται με στρώσεις θραυσμάτων κεράμων και πλίνθων. Η είσοδος ήταν στην ανατολική πλευρά.

Από τα δεδομένα της ανασκαφής διαπιστώνεται ότι οι θεμελιώσεις όλων ανεξαιρέτως των επιμέρους κατασκευών του αρχικού οικοδομικού προγράμματος του μνημείου είναι ομοιόμορφες. Αποτελούνται από στρώσεις ψαμμιτικών πλάκων της περιοχής, οι οποίες συνδέονται κατά περίπτωση με διαφορετικής πυκνότητας κονίαμα, σε αντίθεση με την υποθεμελίωση του ναϊσκόμορφου κτηρίου που αποτελείται από μικρούς ασβεστολιθικούς αργούς λίθους. Επίσης η λάξευση των λίθων της κρηπίδας είναι σαφώς πιο επιμελημένη από τις λιθοπλίνθους της ανωδομής των άλλων οικοδομημάτων του μνημείου.

Κατά την ανασκαφική έρευνα στο εσωτερικό της κατασκευής δεν εντοπίστηκε κεραμική ή άλλα κινητά ευρήματα που να διασφαλίζουν την ακριβή της χρονολόγηση, η οποία και παραμένει προβληματική. Βρέθηκαν, ωστόσο, στην πρώτη στρώση κεράμων

14. Το μνημείο από νότια. Διακρίνονται τα ερείπια του ναοοκύριου κτηρίου, ο πρώτος αναλημματικός τοίχος, η πρόσοψη με τις αγειροτόσχημες λαξεύσεις για την τοποθέτηση των ορεοχάλκινων εμβόλων και στο άνω άκρο τα ερείπια της θεμελίωσης του βασιλείου και των δύο σκελών της στοάς.

και πλίνθων, δύο θραύσματα ανθεμωτών ηγεμόνων. Το ένα ανήκει στον τύπο του ανθεμωτού κεράμιου με ανάγλυφη μορφή γοργονείου στον πυρήνα του μετώπου, ο οποίος σύμφωνα με όλα τα δεδομένα πρέπει να ανήκει σε παλαιότερη οικοδομική φάση της πειόσχημης στοάς στο άνω άκρο του μνημείου. Το δεύτερο θραύσμα δεν έχει άλλα παράλληλα στο μνημείο. Φέρει ανθεμωτό μέτωπο με εννέα φύλλα, τα οποία αναπτύσσονται γύρω από έναν μυκητοτόσχημο πυρήνα. Πρόβλημα, εξάλλου, παραμένει ο εντοπισμός ελάχιστης ελληνιστικής κεραμικής στις επιχώσεις γύρω από το οικοδόμημα.

Η κρηπίδα πιθανότατα ανήκει σε μικρό σπικό με κόγχη για την τοποθέτηση του λατρευτικού αγάλματος, ο οποίος, αν κρίνουμε από την ποιότητα των λίθων και την τεχνική της κατασκευής, δεν πρέπει να περιλαμβανόταν στο αρχικό οικοδομικό πρόγραμμα του μνημείου.

Ο δεύτερος αναλημματικός τοίχος Η πρόσοψη

Ο δεύτερος αναλημματικός τοίχος «εν είδει ποδίου» έχει πειόσχημη κάτοψη και το οριζόντιο σκέλος του, που αποτελεί την πρόσοψή του, είναι κατασκευασμένο από μεγάλους ασβεστολιθικούς γωνιολίθους. Η εξωτερική απόσταση μεταξύ των δύο κάθετων σκελών του, τα οποία εισχωρούν στα πρανή του λόφου, είναι 63 μ.

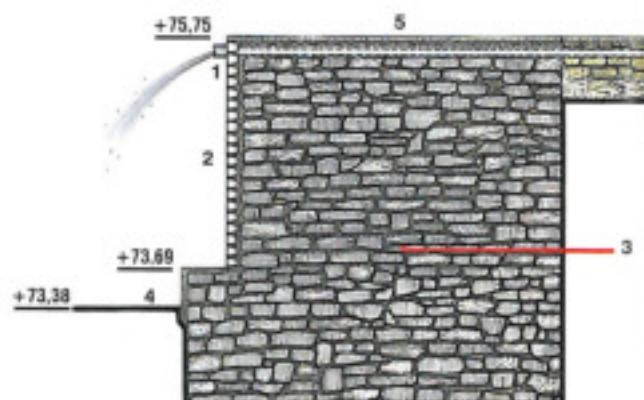
Η πρόσοψη έχει θεμελιωθεί στο καθαρό αγριώδες υπόστρωμα του λόφου, το οποίο είναι συμπαγές και όχι ιδιαίτερα διαπερατό από το νερό, τουλάχιστον στο δυτικό τμήμα του. Η θεμελίωσή του αποτελείται από σειρές πλακαρών ψαμμιτικών λίθων, πάχους 0,15 μ., ανάμεικτων κατά τόπους με ασβεστολιθικούς και κροκαλοπαγείς αργούς λίθους, που είναι συνδεδεμένοι με ισχυρό κονίαμα. Η εξόρυξη των ψαμμιτικών λίθων πρέπει να έγινε

15. Λεπτομέρεια μιας από τις αγκυροσχημικές λαβείσες της πρόσφυξης του ποδίου.

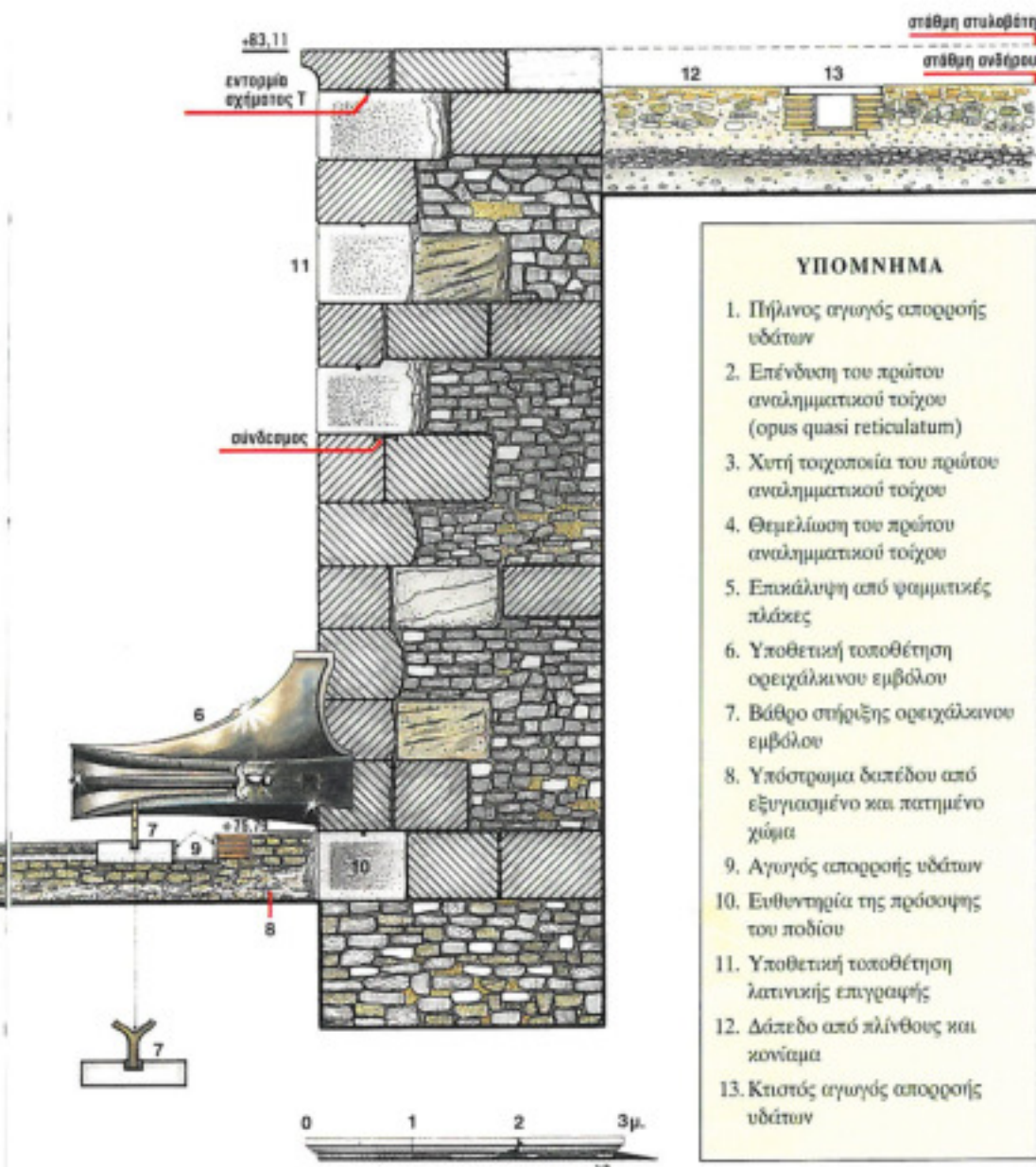

Σχ. 8. Αναπαράσταση, κατά προσέγγιση, τομής του κάτω τμήματος του μνημείου (αναλημματικοί τοίχοι, πρόσφυξη του ποδίου, αγωγοί απορροής των υδάτων και τοποθέτηση ορειχάλκινου εμβόλου).

από την περιοχή του λόφου. Στη θεμελίωση εδράζονται ασβεστολιθικές λιθοπλίνθοι ύψους 0,50 μ. με αδρά δουλεμένη την εξωτερική τους όψη. Πρόκειται για τους λίθους της ευθυντηρίας, η οποία εξέχει ελαφρώς από τους λίθους της ανωδομής.

Η ανωδομή αποτελείται από ασβεστολιθικές λιθοπλίνθους που έχουν τοποθετηθεί σε δύο παράλληλες σειρές. Οι λιθοπλίνθοι είναι τοποθετημένες δρομικά, σε ισοψείς περίπου δόμους,

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

1. Πήλινος αγωγός απορροής υδάτων
2. Επένδυση του πρώτου αναλημματικού τοίχου (opus quasi reticulatum)
3. Χυτή τοιχοποιία του πρώτου αναλημματικού τοίχου
4. Θεμελίωση του πρώτου αναλημματικού τοίχου
5. Επικάλυψη από ψαμμιτικές πλάκες
6. Υποθετική τοποθέτηση ορειχάλκινου εμβόλου
7. Βάθρο στήριξης ορειχάλκινου εμβόλου
8. Υπόστρωμα δαπέδου από εξυγιασμένο και πατημένο χώμα
9. Αγωγός απορροής υδάτων
10. Ευθυντηρία της πρόσφυξης του ποδίου
11. Υποθετική τοποθέτηση λατινικής επιγραφής
12. Δάπεδο από πλίνθους και κονίαμα
13. Κτιστός αγωγός απορροής υδάτων

ενώ ορισμένες, χωρίς να διαπιστώνεται σαφής κανόνας, έχουν κατά διαστήματα τοποθετηθεί μπατικά. Στην πίσω σειρά, η οποία περιλαμβάνει και λιθοπλίνθους από πωρόλιθο, οι λίθοι τοποθετούνται άλλοτε δρομικά και άλλοτε μπατικά και εναλλάσσονται με χυτή τοιχοποιία από ψαμμίτες λίθους και χαλαρό κονίαμα. Δημιουργείται έτσι ένα πλέγμα λιθοπλίνθων και χυτής τοιχοποιίας. Οι λίθοι φέρουν συνδέσμους σχήματος διπλού T.

Σε πολλούς λίθους που δεν συνδέονται με άλλους υπάρχουν τρύποι πελεκάνων συνδέσμων και άλλων σχήματος Π. Πρόκειται ασφαλώς για ένδειξη ότι οι λιθοπλίνθοι βρίσκονται σε δεύτερη χρήση. Με την επαναχρησιμοποίηση του οικοδομικού υλικού θα πρέπει επίσης να συσχετιστεί η γενικότερη ανομοιομορφία που παρατηρείται, παρά τη διαπιστούμενη διάθεση εφαρμογής ενός ισόδομου συστήματος.

Κατά πάσα πιθανότητα το υλικό της πρόσοψης όπως και των κάθετων σκελών του ποδίου προέρχεται από την κρηπίδα μιας ή περισσότερων μνημειωδών κατασκευών γειτονικής πόλης της οποίας οι κάτοικοι υποχρεώθηκαν να μετοικήσουν και να εγκατασταθούν στη Νικόπολη. Η διαρπαγή του από παλαιότερα οικοδομήματα επιβεβαιώνεται και από τον εντοπισμό ορισμένων λίθων διάσπαρτων στο μνημείο που φέρουν επιγραφές σε κορινθιακό αλφάβητο. Δεν αποκλείεται οι λίθοι του ποδίου να προέρχονται από την Αμβρακία, αποικία των Κορινθίων και αργότερα πρωτεύουσα του κράτους του Πύρρου. Η μεταφορά του υλικού από τις παρυφές της πόλης αυτής, που την περιέβαλλε ο κατά την αρχαιότητα πλωτός Άραχθος, έως τις ακτές του Αμβρακικού, κάτω από το μνημείο, δεν πρέπει λογικά να παρουσίαζε ιδιαίτερες δυσκολίες.

Στο καλύτερα σωζόμενο δυτικό τμήμα της πρόσοψης διατηρούνται πάνω από την ευθυνηρία τρεις δόμοι λιθοπλίνθων, ενώ διακρίνεται σε διάφορα σημεία και ο τέταρτος δόμος της δεύτερης προς τα πίσω σειράς. Το πλάτος της τοιχοποιίας είναι 2,50 μ. Το συνολικό ύψος της πρόσοψης του ποδίου παραμένει άγνωστο, όπως επίσης και ο τρόπος της επίστεψής της. Ωστόσο, βάσει των υψομετρικών δεδομένων από τους πλευρικούς τοίχους του ποδίου και τη στάθμη της ευθυνηρίας του στυλοβάτη του βόρειου σκέλους της στοάς στο άνω άνοιγμα, συμπεραίνουμε ότι το ύψος της έφτανε γύρω στα 7,30 μ. πάνω από την ευθυνηρία.

Στην πρόσοψη του ποδίου υπάρχουν αγκυρόσχημα λαξεύματα, στα οποία ήταν στερεωμένα τριάντα έξι, κατά πάσα πιθανότητα, ορειχάλκινα έμβολα πλοίων από το στόλο του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας. Τα έμβολα ήταν τοποθετημένα σε παράταξη κατά σειρά μεγέθους, με το μεγαλύτερο στο δυτικό άκρο. Ανάλογα με το μέγεθος των εμβόλων τα λαξεύματα καταλαμβάνουν σε ύψος δύο έως τρεις δόμους. Τα έμβολα θα πρέπει να τοποθετήθηκαν μετά την ολοκλήρωση της κατασκευής του τοίχου, αφού αποπριονίστηκε το πίσω μέρος τους, σχεδιάστηκε το περίγραμμα της απόληξής τους πάνω στην όψη των λίθων και στη συνέχεια έγινε η απολάξευση. Η τήρηση αυτής της διαδικασίας για την προσαρμογή των εμβόλων διαφαίνεται από τα σωζόμενα

ίχνη των εργαλείων λάξευσης που έχουν φορά από έξω προς τα μέσα, όπως επίσης και από την καταστροφή των συνδέσμων που είχαν ήδη τοποθετηθεί στο εσωτερικό της τοιχοποιίας και οι οποίοι βρίσκονταν σε περιοχές απολαξεύσεων για την εφαρμογή των εμβόλων.

Παρ' όλη την καλή εφαρμογή τους, το τεράστιο βάρος του εξέχοντος τμήματος των εμβόλων απαιτούσε στήριξη επί του εδάφους. Αυτό επιτεύχθηκε με την κατασκευή πεσσίσκων. Σε μικρή απόσταση από την πρόσοψη του ποδίου και στο επίπεδο της θεμελίωσης της ευθυνηρίας, εντοπίστηκαν τετράπλευρες κατασκευές από ακανόνιστες πλάκες αργιλικού ψαμμίτη και χαλαρό κονίαμα ως συνδετική ύλη, σε μία μόνο σειρά. Οι διαστάσεις τους ποικίλλουν και κυμαίνονται από 0,90x0,60 έως 0,80x1,25 μ. Σε πέντε από τις κατασκευές αυτές εδράζονται λαξευμένοι αβυσσόλιθοι, ύψους 0,30 μ., με εντομία στην άνω επιφάνειά τους. Στους δύο τελευταίους προς τα ανατολικά πεσσίσκους παρατηρείται διαφοροποίηση στην κατασκευή, η οποία συνίσταται στην παρουσία ισχυρού συνδετικού κονιάματος, πλίνθων και κεράμων

16. Τμήμα της πρόσοψης του ποδίου με τις αγκυρόσχημες λαξεύσεις από δυτικά.

σε δεύτερη χρήση εντός του χυτού υλικού, το οποίο περιβάλλει τον ασβεστόλιθο.

Οι διαφορές στην κατασκευή των πεσίσκων, έτσι όπως περιγράφηκαν παραπάνω, συνδέονται με ευρύτερες επεμβάσεις που έγιναν κατά την αρχαιότητα στο ανατολικό τμήμα του μνημείου. Οι επεμβάσεις αυτές χαρακτηρίζονται από τη χρήση ενός διαφορετικού και σαφώς ισχυρότερου συνδετικού κονιάματος που χρησιμοποιείται στο χυτό υλικό και σχετίζονται με τα στατικά προβλήματα που πιθανότατα άρχισε να παρουσιάζει το μνημείο ήδη από τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες. Κατά την έρευνα εντοπίστηκαν είκοσι εννέα παρόμοιοι πεσίσκοι, ο αριθμός τους όμως αναμένεται να αυξηθεί με τον καθαρισμό της νοτιοανατολικής γωνίας της πρόσοψης του ποδίου.

Ορισμένα θραύσματα λιθοπλίνθων με αγκυρόσχημες λαξεύσεις δεν ανήκουν στους τρεις κατώτερους δόμους της πρόσοψης του ποδίου, όπου διατηρούνται λαξευμένοι λιθοπλίνθοι κατά χώραν. Κατά πάσα πιθανότητα προέρχονται είτε από κάποιον ανώτερο δόμο της πρόσοψης, όπου ενδεχομένως υπήρχε και μια δεύτερη σειρά εμβόλων, είτε από άλλο οικοδόμημα του συγκροτήματος, όπως από τον μνημειώδη βωμό στο άνω άκρο. Η διακόσμηση μνημείων με έμβολα πλοίων ύστερα από νικηφόρα ναυμαχία αποτελούσε παλαιά συνήθεια των Ρωμαίων. Το πλέον φημισμένο μνημείο αυτού του είδους ήταν το βήμα της Αγοράς (Forum) της Ρώμης, γνωστό ως Rostra (έμβολοι). Το μνημείο αυτό, που είχε ανακαινιστεί αρκετές φορές και είχε μετακινηθεί από την αρχική του θέση, έφερε δύο επάλληλες σειρές εμβόλων. Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, έμβολα από τη ναυμαχία του Ακτίου τοποθετήθηκαν από τον Αύγουστο και μπροστά από το ναό του Ιουλίου Καίσαρα στη Ρώμη (Rostra Aedis Divi Iulii).

Ένα συμπαγές τεμάχιο χαλκού, βάρους 6 χλγ., και ορισμένα μικρότερα θραύσματα αποτελούν τα μόνα κατάλοιπα των περιφημών εμβόλων που κοσμούσαν την πρόσοψη του μνημείου. Η εντυπωσιακή εικόνα της παράταξης των εμβόλων στη μεγαλειώδη πρόσοψη διασώθηκε, ωστόσο, σε επίγραμμα του Φιλίππου του Θεσσαλονικέως, ο οποίος έζησε τον 1ο αιώνα μ.Χ. (Anth. Pal. 6.236).

*Έμβολα χαλκογένεια, φιλόπλοα τέυχεα νηών,
Άκτιακού πολέμου κείμενα μαρτύρια
ήνιδε συμβλένει κηρότροφα δῶρα μελισσών,
έσμῳ βομβητῇ κυκλόσε βριθόμενα.
Καίσαρος εὐνομίης χρηστή χάρις· ὅπλα γὰρ ἐχθρῶν
καρπούς εἰρήνης ἀντεδίδαξε τρέφειν.*

17. Θραύσμα ορειχάλκινου εμβόλου πλοίου, λάφυρο του Οκταβιανού από τη ναυμαχία του Ακτίου.

Στην περιοχή μεταξύ των δύο αναλημματικών τοίχων εντοπίστηκαν θραύσματα πήλινων πινάκων του τύπου campana και μαρμάρινων επιγραφών.

18. Θραύσμα από πήλινο αρχαϊστικό πινάκιο. Εικονίζεται τμήμα μορφής προς τα αριστερά.

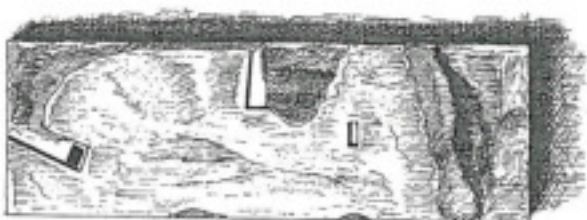
19. Θραύσματα μαρμάρινων επιγραφών.

Σχ. 9. Τμήματα της
λατινικής επιγραφής.

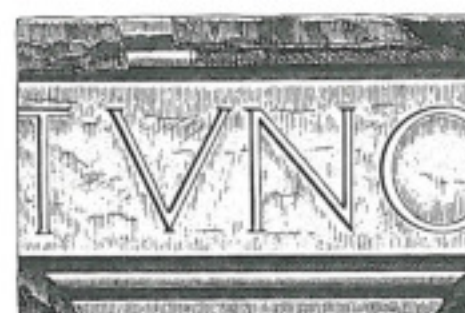
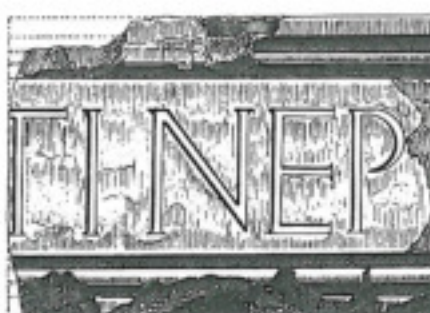
Η αναθηματική λατινική επιγραφή

Στην ανωδομή της πρόσοψης ανήκουν οι ασβεστολιθικές λιθοπλάνθοι της λατινικής επιγραφής, που κατά διαστήματα αποκαλύφθηκαν κατά τις ανασκαφές πεσμένες ή μετακινημένες μπροστά από το πόδιο. Η παρουσία μοχλοβοθρίων και εντορμιών στην άνω επιφάνεια των λιθοπλίνθων της επιγραφής και ο εντοπισμός διάτονων ενεπίγραφων λιθοπλίνθων μάς οδηγούν στην υπόθεση ότι η επιγραφή δεν πρέπει να αποτελούσε τον τελευταίο δόμο της τοιχοποιίας, όπου, εξάλλου, η τοποθέτησή της θα δυσχέραινε την ανάγνωση του κειμένου από το επίπεδο των ορειχάλκινων εμβόλων.

Έως τις αρχές των πρόσφατων ερευνών ήταν γνωστά από τη βιβλιογραφία συνολικά είκοσι έξι τμήματα της επιγραφής: εννέα εντόπισε ο Αλ. Φιλαδελφεύς, πέντε ο Κ. Ρωμαίος, δώδεκα ο Γ. Μηλιάδης και ένα ο Φ.Μ. Πέτσας. Δέκα από αυτά έχουν σήμερα χαθεί: πιθανότατα καταστράφηκαν ή χρησιμοποιήθηκαν ως οικοδομικό υλικό. Οι πρόσφατες έρευνες αποκάλυψαν άλλα έξι τεμάχια, από τα οποία δύο είναι ανεπίγραφα. Το ένα μάλιστα ανήκει στην αρχή της επιγραφής, την οποία οριοθετεί με τη μορφή της *tabula ansata*.

Το κείμενο της επιγραφής, όπως αποκαταστάθηκε από τους W.M. Murray και Φ.Μ. Πέτσα –η αποκατάσταση αυτή θεωρείται η πλέον δόκιμη– έχει ως εξής:

*vacat Imp · Caesa[r] · Div[i] · Iuli ·]f · vict[oriam · consecutus · bell]o · quod · pro
[·r]e[·]p[·]u[·]blic[a] · ges[si]t · in · hac · region[e] · cons[ul] · quintum · i]mperat[or ·
se]ptimum · pace [·]parta · terra [·]marique · Nep[itu]no [· et · Ma]r[t]i [· c]astra [· ex ·]
quib[us] · ad · hostem · in]seq[ue]ndum egr[essu]s · est · navalibus · spolijs
[· exorna]ta · c[on]sacrauit vacat*

Σε ελεύθερη μετάφραση διαβάζουμε: «Ο αυτοκράτωρ στρατηγός καίσαρ, γιος του θεϊκού Ιουλίου, μετά τη νικηφόρα έκβαση του πολέμου που διεξήγαγε υπέρ της δημοκρατίας σε αυτή την περιοχή, όταν ήταν ύπατος για πέμπτη φορά και στρατηγός για έβδομη, μετά την εδραίωση της ειρήνης στη στεριά και τη θάλασσα, αφιέρωσε στον Ποσειδώνα και τον Άρη το στρατόπεδο από όπου εφόρμησε κατά του εχθρού, το οποίο τώρα κοσμείται με λάφυρα των πλοίων».

Η μελέτη της επιγραφής με βάση τα νέα δεδομένα δεν έχει ολοκληρωθεί. Μια πρώτη διόρθωση στην αποκατάσταση των W.M. Murray και Φ.Μ. Πέτσα αφορά στη λιθοπλινθο με τους χαρακτήρες TI · NEP, τους οποίους μερικώς είχαν αναγνώσει οι παραπάνω μελετητές και αποσαφήνισαν πλήρως οι πρόσφατες ανασκαφές. Σύμφωνα με τη σειρά των χαρακτήρων, ο θεός Άρης θα πρέπει να τοποθετηθεί πριν από τον Ποσειδώνα: [MAR]TI · NEPTUNO · [QUE].

Αγωγός απορροής υδάτων πίσω από την τοιχοποιία της πρόσοψης

Πίσω από την πρόσοψη του ποδίου στο άνω άκρο, σε απόσταση 5,50 μ. από την όψη του, αποκαλύφθηκε κτιστός αγωγός απορροής υδάτων, ορθογώνιας διατομής, με πλάτος στομίου 0,45 μ. και σωζόμενο βάθος 0,30 μ. περίπου, του οποίου η πορεία είναι παράλληλη με εκείνη της πρόσοψης του ποδίου. Ο αγωγός είναι εμβατωμένος σε λιθόδεμα και τα τοιχώματά του είναι κτισμένα με αποπλινθούς. Ο πυθμένας του, στον οποίο βρέθηκαν αποπλινθοί από τα τοιχώματα και κέραμοι κορινθιακού τύπου, είναι στρωμένος με θραύσματα κεράμων. Ο αγωγός είναι πρόχειρα κατασκευασμένος, ενώ με βάση την τοιχοδομία του θα πρέπει να χρονολογηθεί στους ύστερους αυτοκρατορικούς χρόνους. Έχει, επιπλέον, υποστεί σημαντικές παραμορφώσεις και καθιζήσεις λόγω της σταδιακής δράσης των ερπυστικών τάσεων που παρατηρούνται στην περιοχή του λόφου.

20. Το ανατολικό σκέλος του ποδίου κατά την ανασκαφή του.

Ανατολικό και δυτικό σκέλος

Το δυτικό και το ανατολικό σκέλος του δεύτερου αναλημματικού τοίχου εισχωρούν στα πρηνή του λόφου και είναι κατασκευασμένα με τον ίδιο τρόπο όπως και η πρόσοψή του, δηλαδή δύο παράλληλες σειρές λιθοπλινθών εμπλέκονται με χυτή τοιχοποιία που καταλαμβάνει κατά διαστήματα τη θέση δρομικών ή μπατικών λιθοπλινθών της εσωτερικής σειράς. Η μόνη διαφορά έγκειται στο ότι οι λιθοπλινθοί δεν καταλαμβάνουν σε ύψος όλη την πρόσοψη των πλευρικών αναλημμάτων, αλλά σταδιακά οι δόμοι των ασβεστολιθικών λιθοπλινθών ελαττώνονται, σύμφωνα με την κλίση του εδάφους από νότια προς βόρεια, και θεμελιώνονται σε λιθόδεμα, το

21. Θραύσμα πώρινου κελύφου υπερθέτου. Στο κάτω μέρος φέρει ανάγλυφο άνθος λωτού. Βρέθηκε εντοιχισμένο στη θεμελίωση του ανατολικού σκέλους της σκάης.

οποίο καταλαμβάνει το κατώτερο τμήμα των τοίχων και, άλλωστε, δεν ήταν ορατό. Η κατασκευαστική αυτή λογική προκύπτει από το γεγονός ότι οι πιέσεις των εδαφών ήταν μεγαλύτερες στη νοτιοδυτική και νοτιοανατολική γωνία αντίστοιχα, όπου επομένως ήταν απαραίτητη η σύνδεση με τις λιθοπλίνθους της πρόσοψης του ποδίου και λιγότερες στο υπόλοιπο τμήμα των ανωλημμάτων.

Στις λιθοπλίνθους των πλευρικών σκελών του ποδίου υπάρχουν τόρμοι και μοχλοβόθρια, σύνδεσμοι σχήματος διπλού T και πελεκίνοι από παλαιότερη χρήση. Ορισμένες δρομικές λιθοπλίνθοι σώζουν στην άνω επιφάνεια λάξευση για τη στερέωση της υπερκείμενης μπατακής λιθοπλίνθου. Η ορατή όψη των λιθοπλίνθων φέρει αδρή (rustica) επεξεργασία.

Στο δυτικό σκέλος, σωζόμενου μήκους 20 μ., είναι ορατοί οκτώ συνολικά δόμοι λιθοπλίνθων. Τα πρώτα 17 μ. είναι κατασκευασμένα από λιθοδομή, ενώ τα τελευταία 3 μ. από χυτή τοιχοποιία. Η συνέχεια του τοίχου καταστράφηκε εξαιτίας της διάβρωσης των πρανών από το γειτονικό ρέμα.

Στο ανατολικό σκέλος, η κλιμάκωση της όψης του τοίχου εμφανίζεται ηπιότερη σε σχέση με αυτή του δυτικού, και η κατασκευή της είναι σαφώς πιο επιμελημένη από αυτή του δυτικού σκέλους. Ορισμένες λιθοπλίνθοι της όψης αυτής φέρουν στο κατώτερο τμήμα τους άπεργο, το οποίο προφανώς δεν ήταν ορατό – η παρουσία του μας οδηγεί στην ανίχνευση της κλίσης του εδάφους στη συγκεκριμένη περιοχή που συνιστούσε τον κύριο χώρο διαμόρφωσης προσβάσεων προς το άνω άνδρηρο του μνημείου. Οι λιθοπλίνθοι παρουσιάζουν και εδώ λαξεύσεις στην άνω επιφάνειά τους για την υποδοχή των υπερκείμενων μπατακών λιθοπλίνθων. Υπάρχει και εδώ ποικιλία συνδέσμων: πελεκίνοι, σχήματος διπλού T και σχήματος Π.

Η κατάσταση διατήρησης του ανατολικού σκέλους του ποδίου και η εκτεταμένη ανασκαφική έρευνα μας προσέφεραν επιπλέον πληροφορίες για τη δομή του, αλλά και για τις κατασκευαστικές αρχές σύνθεσης ολόκληρου του μνημείου. Στο σκέλος αυτό διασώζονται οι επάλληλες στρώσεις του χυτού υλικού πίσω από τη σειρά των λιθοπλίνθων της όψης: στο νότιο τμήμα του σκέλους, στο πίσω μέρος της πρόσοψης, εμφανίζεται τοίχος από ψαμμιτικές πλάκες και χαλαρό κονίαμα ως συνδετικό υλικό, ο οποίος αποτελεί το υπόβαθρο επάλληλων στρώσεων χυτού υλικού με ισχυρότερο κονίαμα και θραύσματα κεράμων. Οι στρώσεις αυτές εμφανίζονται από τον τέταρτο δόμο και προχωρούν προς τα βόρεια. Οι ασβεστολιθικές λιθοπλίνθοι αναπτύσσονται σε μήκος 23 μ., και η συνέχεια του τοίχου ως τον τοιχοβάτη του βόρειου σκέλους της στοάς είναι από λιθοδέμα.

22. Αποψη της ανατολικής πλευράς του μνημείου. Αριστερά τμήμα του ανατολικού τοίχου του ποδίου, στο κέντρο η πλάθνη κρηπίδα της εισόδου της στοάς και στο βάθος ο πλυντήριοστος αγώγος απεργής των υδάτων.

Με βάση τις παρατηρήσεις αυτές προκύπτει ότι η ασβεστολιθική τοιχοποιία των δύο πλευρικών σκελών σβήνει στα πρανά του λόφου και ακολουθεί χυτή. Η αντικατάσταση μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι από ένα σημείο και μετά οι πλευρικοί τοίχοι δεν αποτελούσαν ορατά τμήματα του μνημείου, ενώ παράλληλα δεν δέχονταν πλέον τόσο μεγάλες ωθήσεις όπως εκείνες στην πρόσοψη του ποδίου.

ΑΝΩ ΑΝΔΗΡΟ

Η στοά

Το άνω άνδρηρο, διαστάσεων 62x50 μ., καταλαμβάνει μια πειόσχημη στοά, με το οριζόντιο σκέλος της προς τα βόρεια. Τα κάθετα σκέλη προεκτείνονται έως την πρόσοψη του ποδίου.

23. Το ανατολικό σκέλος του ποδίου. Στο βάθος, ο στερεοβάτης του βωμού.

Στο βόρειο σκέλος της στοάς σώζεται λίθινος στυλοβάτης, μήκους 40,30 μ., χωρίς αναβαθμό, ο οποίος αποτελείται από πενήντα ασβεστολιθικές πλάκες χωρίς συνδέσμους μεταξύ τους, σε απλή τοποθέτηση ή μία δίπλα στην άλλη. Στην πίσω όψη της τρίτης από ανατολικά υπάρχει τρύχος πελεκίνου συνδέσμου, γεγονός που υποδηλώνει και εδώ τη δεύτερη χρήση του υλικού. Η άνω επιφάνεια των πλακών είναι λειασμένη και φέρει γομφώσεις για δεκαπέντε συνολικά κίονες, αύλακες μολυβδοχόησης και σημείες, καθώς επίσης και πέντε εγκοπές στα μεσοδιαστήματα μεταξύ των κίωνων. Πρόκειται πιθανώς για εντορμίες στήριξης μεταλλικών θωρακίων.

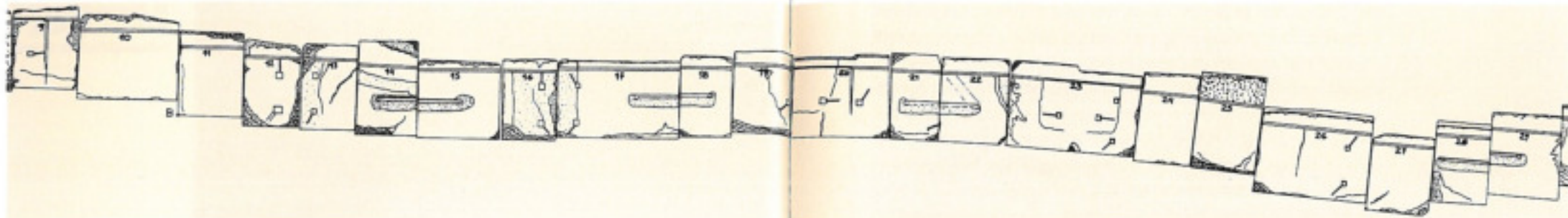
Βόρεια αυτού του στυλοβάτη υπάρχει και ένας δεύτερος, κατασκευασμένος από ψαμμιτικό υλικό, με πηλόχωμα ως συνδετική ύλη. Στον δεύτερο στυλοβάτη έχουν ενσωματωθεί πλάκες από ασβεστόλιθο, με τρύχους και σημείες στην επιφάνειά τους για τη στήριξη δεύτερης κιονοστοιχίας, αραιότερης αυτής του πρώτου στυλοβάτη.

Κατά την ανασκαφή εντοπίστηκε λεπτό στρώμα από πατημένο πηλόχωμα, ανάμεικτο με ψιλόκοκκο κονίαμα, που αποτελούσε το δάπεδο της στοάς.

Η ανυπαρξία θεμελιώσεων κάθετων προς τους κύριους άξονες της στοάς μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο για ενιαία κατασκευή χωρίς εσωτερικές διαυρέσεις. Αυτό αποτελεί μια ακόμη ένδειξη για την ύπαρξη δύο παράλληλων «διαδρομών» κυκλοφορίας, οι οποίες καλύπτονταν από δίριχτη στέγη.

Βόρεια του ενδιαμέσου στυλοβάτη σώζεται τμήμα του τοιχοβάτη, ο οποίος είναι κατασκευασμένος από πυρολίθους συνδεδεμένους με κονίαμα. Ο τοιχοβάτης έχει πλάτος 0,60 μ. και εδράζεται σε θεμελίωση πλάτους 1,05 μ. από πλάκες ψαμμίτη και αργιλόχωμα ως συνδετικό υλικό. Πάνω στα ερείπιά του βρέθηκε πυκνό στρώμα καταστροφής από τη στέγη της στοάς. Παρόμοιας πυκνότητας στρώμα καταστροφής βρέθηκε και στο ανατολικό σκέλος. Η ανασκαφή του βόρειου σκέλους δεν έχει ολοκληρωθεί.

Κατά μήκος της βόρειας πλευράς του τοιχοβάτη σώζεται κτιστός αγωγός απορροής υδάτων, ορθογώνιας διατομής, επενδυμένος εσωτερικά με υδραυλικό κονίαμα, αντίστοιχος με εκείνον που εντοπίστηκε κατά μήκος του ανατολικού σκέλους του ποδίου. Θεωρείται βέβαιο ότι υπήρχε σύνδεση μεταξύ του βόρειου και του ανατολικού αγωγού, για τη δημιουργία ενός συστήματος αποστράγγισης περιμετρικά της στοάς.

24. Ο στυλοβάτης από ανατολικά.

Πλευρικά σκέλη της στοάς

Στο δυτικό σκέλος της στοάς βρέθηκαν, σε επίπεδο θεμελίωσης, τμήματα δύο παράλληλων τοίχων, πλάτους 0,85 μ., με μεταξύ τους απόσταση 4,60 μ. Αποτελούνται από ακανόνιστες πλάκες αργιλικού ψαμμίτη, αδρά λαξευμένες στις εξωτερικές μόνο όψεις και χαλαρό κονίαμα ως συνδετικό υλικό. Από αυτούς, ο ανατολικός και εσωτερικός της στοάς, προς τον υπαίθριο χώρο του ανδρήρου, συναντά προς τα βόρεια το δυτικό πέρας του στυλοβάτη του βόρειου σκέλους της στοάς, ενώ ο δυτικός τοίχος συναντά το δυτικό πέρας του εσωτερικού στυλοβάτη. Ο τοίχος αυτός δεν σώζεται σε όλο του το μήκος, λόγω κατολίσθησης του πρανούς προς το γειτονικό ρέμα. Το μέγιστο βάθος της ψαμμιτικής θεμελίωσης ξεπερνάει τα 3,30 μ.

Στο κέντρο περίπου του δυτικού σκέλους εντοπίστηκε εγκάρσιος τοίχος –ο μοναδικός σε όλη τη στοά– μεταξύ των δύο στυλοβατών. Πρόκειται λογικά για μεταγενέστερη επέμβαση, καθώς αποτελείται από μικρούς αργούς λίθους, θραύσματα πήλινων αρχιτεκτονικών μελών από το μνημείο και κονίαμα, χωρίς οργανική σχέση με τους στυλοβάτες της στοάς, στους οποίους εφάπτεται.

Παρόμοια τμήματα παράλληλων τοίχων σε επίπεδο θεμελίωσης βρέθηκαν και στο ανατολικό σκέλος της πεύδοστοας στοάς. Οι τοίχοι αυτοί συναντούν στη νοτιή προέκτασή τους, προς τα

βόρεια, αντίστοιχα το ανατολικό πέρας του πρώτου και του δεύτερου στυλοβάτη του βόρειου σκέλους. Σε διάφορα σημεία του ανατολικού σκέλους υπάρχουν ενσωματωμένα ημικατεργασμένα τεμάχια ασβεστολίθων, η τυχαία διάταξη των οποίων και η ημιτελής επεξεργασία τους οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για λίθους με άλλον αρχικό προορισμό, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν στη θεμελίωση εξαιτίας κατασκευαστικών μη αναστρέψιμων προβλημάτων στην πρώτη τους κατεργασία. Τα πλευρικά σκέλη της στοάς στεγάζονταν επίσης με δίριχτη στέγη, ενώ ως τοιχοβάτες χρησιμοποιούν οι αναλημματικοί τοίχοι των δύο πλευρικών σκελών του ποδίου.

Τα κάθετα σκέλη της στοάς καταλήγουν προς τα νότια στο πίσω μέρος του τοίχου που αποτελεί την πρόσοψη του ποδίου. Η έντονη καθίζηση στη νοτιοανατολική γωνία του μνημείου αποκόλλησε το ανατολικό σκέλος της από το πόδιο. Ιδιαίτερα, ο ενδιάμεσος στυλοβάτης παρουσιάζει διαφορετική κατασκευαστική εικόνα. Σε θεμελίωση από ψαμμιτικές πλάκες, που βρέθηκαν σε μεγάλο βάθος, εδράζεται τοίχος από χυτή τοιχοποιία με επένδυση από οπτοπλίνθους τριγωνικού σχήματος κατά το σύστημα opus testaceum, σωζόμενου ύψους 1,50 μ. Εκατέρωθεν του τοίχου βρέθηκαν τρεις ραβδωτοί σπόνδυλοι κίωνων από πωρόλιθο. Το τμήμα αυτό της τοιχοποιίας είναι αποτέλεσμα εργασιών επισκευής και στερέωσης της νοτιοανατολικής γωνίας του μνημείου ύστερα από κάποιο επεισόδιο ερπυσμού του εδάφους, κατά το οποίο παρασύρθηκαν προς τα νότια όλοι διαδοχικά οι τοίχοι. Ο ερπυσμός αυτός είχε επιπτώσεις και στον τοίχο της πρόσοψης του ποδίου, ο οποίος σε μήκος 17 μ. περίπου παρουσιάζει έντονο κατακερματισμό. Προκειμένου να αποφευχθούν οι κίνδυνοι κατάρρευσης, η πίσω πλευρά του τοίχου ενισχύθηκε με λιθοδέμα, πλάτους

Σχ. 10. Κάτοψη των λίθων του στυλοβάτη του βόρειου σκέλους της στοάς.

25. Οι λίθοι του στυλοβάτη με τετράγωνα και επιμήκεις εντομίες (λεπτομέρεια).

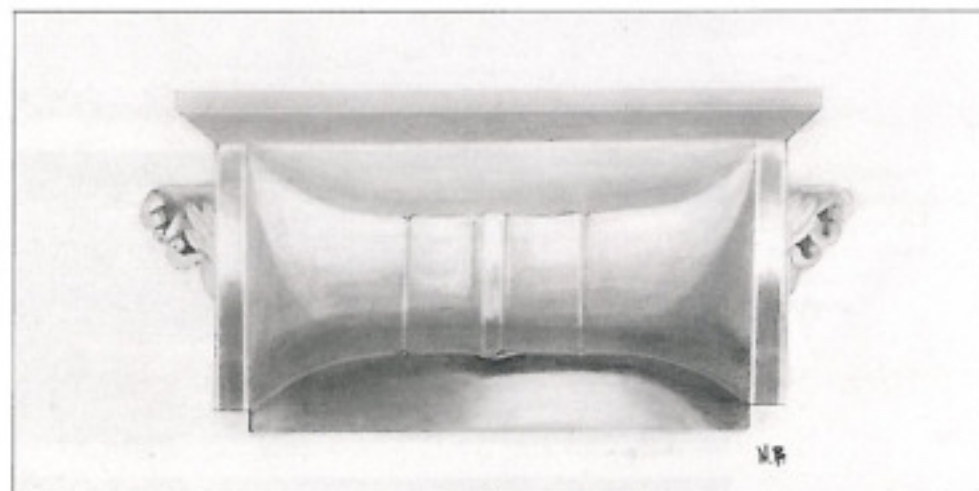
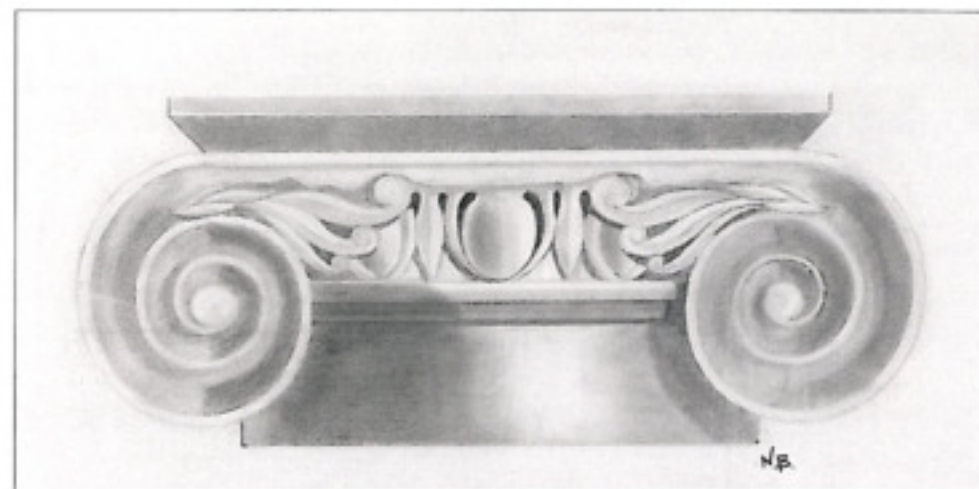
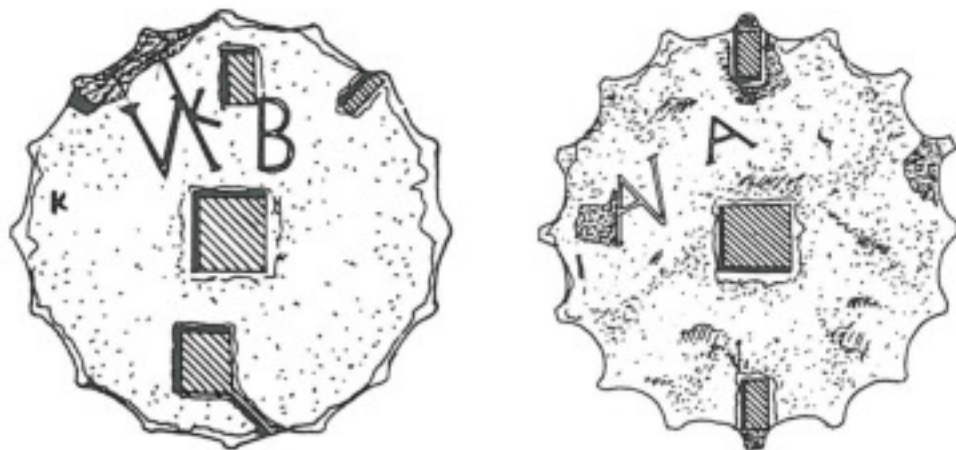
έως 2,10 μ., που φέρει επένδυση από οπτοπλίνθους τετράγωνου σχήματος. Ενωχτικοί τοίχοι από οπτοπλίνθους παρατηρούνται σε αυτή την περιοχή και στην πρόσοψη του ποδίου καθώς και στους πεσίσσκους στήριξης των εμβόλων, στους οποίους βρέθηκαν εντοιχισμένοι κέραμοι σε δεύτερη χρήση, μεταξύ των οποίων και ένας εναφράγιτος. Είναι φανερό πως πρόκειται για επισκευές οι οποίες αποσκοπούσαν στη συγκράτηση του μνημείου, η κατακρήμνιση του οποίου τελικώς δεν αποφεύχθηκε. Η χρονολόγηση των επεμβάσεων αυτών με τα ως τώρα ανασκαφικά δεδομένα παραμένει αδιευκρίνιστη.

Στα διάφορα αρχιτεκτονικά μέλη, που αποδίδονται στη στοά, ανήκουν δύο βάσεις κιόνων, είκοσι δύο σπόνδυλοι (11 με ραβδώσεις και 11 αράβδωτοι), ένας σπόνδυλος ημικίονα, δύο κορινθιακά κιονόκρανα από ασβεστόλιθο, ένα μαρμάρινο ιωνικό κιονόκρανο και ασβεστολιθικές πλάκες από τους ενδιάμεσους στυλοβάτες των σκελών της στοάς.

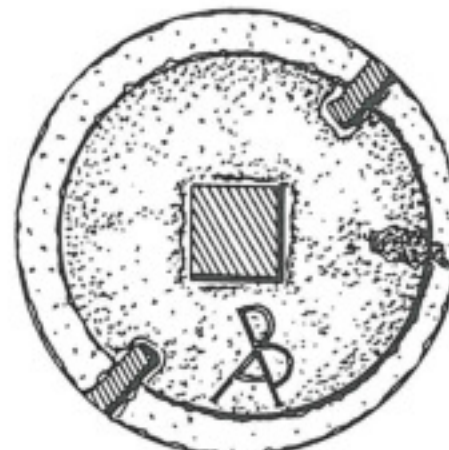
Οι σπόνδυλοι είναι κατασκευασμένοι από πωρόλιθο που έφερε επίχρυσμα· στην επιφάνεια αναμονής ορισμένων διακρίνονται τεκτονικά σήματα. Τα κορινθιακά κιονόκρανα χρονολογούνται από τα τεχνοτροπικά τους στοιχεία στους ύστερους αυτοκρατορικούς χρόνους και πιθανώς ανήκουν σε φάση επισκευών της στοάς.

Ο μικρός αριθμός αρχιτεκτονικών μελών της στοάς που εντοπίστηκε έως σήμερα σε όλη την έκταση της ανασκαφής, σε συνδυασμό με την απουσία λατύπης από τυχόν κατά χώραν κατακερματισμό λίθων, μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το οικοδομικό υλικό λεηλατήθηκε συστηματικά και χρησιμοποιήθηκε σε κάποια άλλη κατασκευή της Νικόπολης.

Σχ. 11. Επιφάνεια έδρασης δύο πόντων απονδύλων με εγχάρακτα τεκτονικά σήματα.

Σχ. 12. Μαρμάρινο ιωνικό κιονόκρανο.

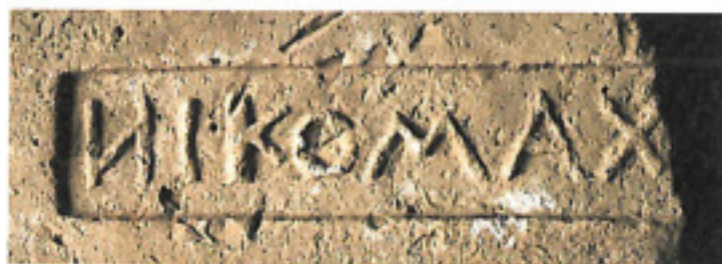

Σχ. 13. Επιφάνεια έδρασης αράβδωτου απονδύλου κίονα.

Οι κέραμοι της στοάς

Θραύσματα πήλινων κεράμων κορινθιακού τύπου βρέθηκαν κατά τις ανασκαφές τόσο στο στρώμα καταστροφής του βόρειου σκέλους της στοάς όσο και στην ευρύτερη περιοχή του άνω ανδρήρου έως χαμηλά στο πρώτο άνδρηρο, μπροστά από τους αναλημματικούς τοίχους του μνημείου. Ένας αξιόλογος αριθμός θραυσμάτων φέρει σφραγίσματα με ονόματα, δηλωτικά πιθανώς εργαστηρίου, σε ελληνικό αλφάβητο: ΝΙΚΟΜΑΧ[ΟΥ], ΚΑΛΛΙΚΗ[·], ΣΩΤΗΡΙΧΟΥ, ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ.

26. Θραύσματα
ενοφράγιστων κεράμων
κορινθιακού τύπου.

Οι σίμες της στοάς ανήκουν σε δύο τύπους. Στον πρώτο τύπο, εκατέρωθεν υδρορροής σε σχήμα κεφαλής λύκαινας, τοποθετούνται αντικριστά ανάγλυφες παραστάσεις που εικονίζουν λύκαινα να θηλάζει τους διδύμους, Ρωμύλο και Ρώμο. Η παράσταση αυτή, προσφιλής στη ρωμαϊκή εικονογραφία, είναι μοναδική σε οικοδόμημα στον ελληνικό χώρο και εμπεριέχει συμβολισμούς πολιτικού χαρακτήρα της νέας τάξης πραγμάτων που επέβαλε ο μονοκράτωρ πλέον Οκταβιανός, ο οποίος αναφέρεται και ως νέος Ρωμύλος.

27, 28. Θραύσματα από
πήλινες σίμες τύπου Α,
με παράσταση λύκαινας
που θηλάζει τους
διδύμους Ρωμύλο
και Ρώμο.

29. Δύο πήλινα ανάγλυφα δελφίνα που διακοσμούσαν τις σίμες τύπου Β.

Στον δεύτερο τύπο, αναπτύσσονται κατά τον ίδιο τρόπο, αντικριστά, εκατέρωθεν κεντρικής υδρορροής σε σχήμα κεφαλής δελφινιού, ανάγλυφες παραστάσεις δελφινιών. Ο συμβολισμός εδώ της ναυμαχίας του Ακτίου και της συνδρομής του θεού της θάλασσας Ποσειδώνια, στον οποίο μαζί με τον Άρη αφιερώνονται τα έμβολα της πρόσοψης του μνημείου, είναι προφανής.

Μεταξύ των ευρημάτων υπάρχει και μεγάλος αριθμός πήλινων ανθεμωτών ηγεμόνων που ανήκουν στους εξής τύπους: Α. Ανθεμωτοί ηγεμόνες με ανάγλυφη παράσταση γοργονείου στον πυρήνα τους, από τον οποίο φύονται απευθείας εννέα πλατιά φύλλα, σφιχτοδεμένα μεταξύ τους και όχι ιδιαίτερα εύκαμπτα. Το ανθέμιο καταλήγει στο κάτω μέρος σε ανάγλυφο κανόνα, που εφάπτεται στον πυρήνα και είναι παράλληλος με τα χαμηλότερα

30. Θραύσμα πήλινος ανάγλυφης σίμης του τύπου Β. Στο μέτωπο εικονίζεται δελφίνι. Αριστερά διατηρούνται ίχνη της υδρορροής σε σχήμα κεφαλής δελφινιού.

31. Πήλινος ανθεμωτός ηγεμόνας καλυπτήρας του τύπου Β.

φύλλα. Σε αυτόν τον τύπο ανήκει η πλειονότητα των πήλινων ηγεμόνων του μνημείου.

Β. Ηγεμόνες με φλογόσχημο ανθέμιο και σιγμοειδείς έλικες στο κάτω μέρος του μετώπου. Το ανθέμιο αποτελείται από οκτώ φλογόσχημα πλευρικά φύλλα, που αναπτύσσονται ανά τέσσερα εκατέρωθεν του κεντρικού λογχόσχημου φύλλου. Στο κάτω τμήμα του ανθεμωτού μετώπου υπάρχουν σιγμοειδείς έλικες που καταλήγουν σε σπείρες.

32. Πήλινος ανθεμωτός ηγεμόνας καλυπτήρας του τύπου Α.

Κατασκευές στον υπαίθριο χώρο της στοάς Βάθρα αγγλμάτων

Στο κεντρικό τμήμα του υπαίθριου χώρου της στοάς και σε απόσταση 15 μ. από το στυλοβάτη του οριζώντιου σκέλους της εντοπίστηκαν οι θεμελιώσεις δύο τετράγωνων κατασκευών, διαστάσεων 3,60x3,55 μ., οι οποίες απέχουν 11 μ. από τον αντίστοιχο εξωτερικό στυλοβάτη των κάθετων σκελών της στοάς. Αποτελούνται από εύθρυπτες ψαμμιτικές πλάκες, κροκάλες και αργιλόχωμα ως συνδετικό υλικό. Το λιθολόγημα αυτό έφερε κρηπίδα και βάθρα ανδριάντων. Στον δυτικό στερεοβάτη διατηρείται στη θέση της μεγάλη ασβεστολιθική λιθοπλινθος. Στο επιφανειακό στρώμα, πάνω και γύρω από τις θεμελιώσεις των βάθρων, βρέθηκαν θραύσματα μαρμαρίνων αρχιτεκτονικών μελών με κυμάτια.

Θεωρείται πιθανό ότι στο ένα ή και στα δύο βάθρα είχαν στηθεί τα χάλκινα αγάλματα του Ευτύχου και του Νίκωνος, που αναφέρονται από τον Πλούταρχο στο βίο του Αντωνίου (65.3): *Καίσαρι δὲ λέγεται μὲν ἔτι σκότους ἀπὸ τῆς σκαρῆς κύκλῳ περιϊόντι πρὸς τὰς ναῦς ἄνθρωπος ἐλαύνων ὄνον ἀπαντήσαι, πυθομένῳ δὲ τοῦνομα γνωρίσας αὐτὸν εἶπεν. «Εμοὶ μὲν Εὐτυ-*

33. Πήλινες ανθοκάλαθοι.

34. Άνω άνδρῶνα.
Το δυτικό βάθρο
από ΝΔ.

χος ὄνομα, τῷ δὲ ὄνῳ Νίκων». Διὸ καὶ τοῖς ἐμβόλοις τὸν τόπον κοσμῶν ὕστερον ἔστησε χαλκοῦν ὄνον καὶ ἄνθρωπον.

Το περιστατικό που υποτίθεται ότι έλαβε χώρα στην περιοχή του μνημείου την παραμονή της ναυμαχίας αποτελεί ασφαλώς κατασκεύασμα της οργανωμένης αυτοκρατορικής προπαγάνδας.

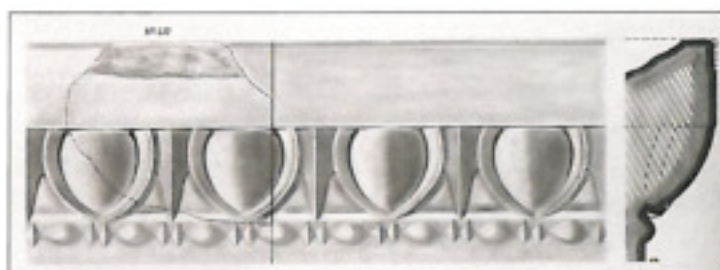
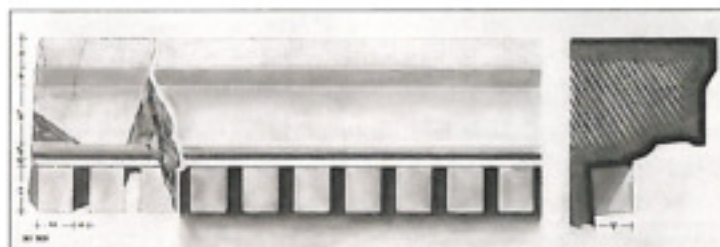
Τον 12ο αιώνα ο βυζαντινός χρονικογράφος Ιωάννης Ζωναράς (10.30) επαναλαμβάνει το συμβάν και αναφέρει ότι τα αγάλματα είχαν μεταφερθεί στην Κωνσταντινούπολη και είχαν τοποθετηθεί στον Ιππόδρομο. Σύμφωνα με τον Νικήτα Χωνιάτη, ιστοριογράφο του τέλους του 12ου-αρχών του 13ου αιώνα, τα χάλκινα αγάλματα του Ευτύχου και του Νίκωνος καταστράφηκαν το 1204 κατά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους (*Περί Κωνσταντινουπόλεως* 6).

Σε επαφή με τη βορειοανατολική πλευρά του ανατολικού βάθρου βρίσκεται η θεμελίωση ενός τρίτου βάθρου. Η ασύμμετρη τοποθέτησή του σε σχέση με τα άλλα δύο, αλλά και με τα υπόλοιπα κτίσματα του υπαίθριου χώρου, καθώς και ο τρόπος δομής της θεμελίωσής του, συνηγορούν στην άποψη ότι δεν συμπεριλαμβανόταν στον αρχικό οικοδομικό σχεδιασμό του τεμένους. Στο τρίτο βάθρο είχε πιθανώς στηθεί σε μεταγενέστερη εποχή ένας χάλκινος ανδριάντας, από το ιμάτιο του οποίου ίσως προέρχεται ένα θραύσμα με πυγώσεις.

Σε μικρή απόσταση από τους στυλοβάτες της στοάς βρέθηκαν άτεχνες πήλινες ανθοκάλαθοι (γλάστρες), από χονδροειδή

35. Άνω ανδρῶνα.
Ο στερεοβάτης του
βωμοῦ από Β.Δ.

Σχ. 14, 15. Μαρμάρινα
γείακι του βωμοῦ.

36. Τμήμα του
ανατολικού σκέλους
του ποδίου.

πῆλὸ με διαμπερὴ βάση, παρόμοιες με αὐτές που εντοπίστηκαν στον αὐλῆο χώρο του ναοῦ του Ἡραίου στην Αθήνα και στον κήπο του Ἡρακλῆ στην Πομπηία. Το εὑρημα μας επιτρέπει να συμπεράνουμε ὅτι ο υπαίθριος χώρος που περιέλειαν οι στοές εἶχε διαμορφωθεί σε κήπο.

Ο μνημειώδης βωμός

Νότια των βάθρων εντοπίστηκε παρόμοια υποθεμελίωση ορθογώνιας κατασκευῆς, διαστάσεων 6,05x22 μ. Οι μακρὲς της πλευρὲς βαίνουν παράλληλα προς το στυλοβάτη του οριζόντιου, βόρειου, σκέλους και οι στενὲς ἀπέχουν 8,20 μ. περίπου ἀπὸ τον ἀντίστοιχο ἐξωτερικὸ στυλοβάτη των κάθετων σκελῶν της στοᾶς. Κατὰ την ἀνασκαφὴ εντοπίστηκαν μπροστὰ ἀπὸ την κατασκευὴ διάσπαρτες ἀσβεστολιθικὲς λιθόπλινθοι, με συνδέσμους σχήματος διπλοῦ T, που ἀνήκουν στην κρηπίδα του οικοδομήματος.

Με βάση τα χαρακτηριστικὰ της κατασκευῆς και την τοποθέτησή της στο κέντρο του υπαίθριου χώρου του ἀνω ἀνδρῶνα, συμπεραίνουμε ὅτι ἡ θεμελίωση ἀνήκει στον μνημειώδη βωμὸ του τεμένους. Πρόκειται για τον τύπο του πειόσχημου βωμοῦ, παρόμοιου με αὐτὸν του Διονύσου στην Κω, με το βωμὸ των Νυμφῶν στην Κνίδο, το βωμὸ της Ἥρας Ἐπιμεινίας στη Θάσο κ.ά.

Στις ἐπιχώσεις, με ορατὰ ἴχνη φωτιάς, πάνω και γύρω ἀπὸ την υποθεμελίωση, ἕως χαμηλά μπροστὰ ἀπὸ τους δύο ἀναλημματικούς τοίχους του μνημείου, βρέθηκαν κατακεραματισμένα πολυ-

37. Ανάγλυφο μαρμάρινο
θραύσμα από τη ζωφόρο
του βωμού. Εικονίζεται
κεφαλή κάπρου και
αρχαίες δοράται.

άρθμα θραύσματα μαρμαρίνων αρχιτεκτονικών μελών με ποικιλία κυματιών και θραύσματα αναγλύφων από το διάκοσμο του βωμού. Σε ορισμένες περιπτώσεις τα θραύσματα βρέθηκαν σε σωρούς, ιδιαίτερα στη νότια πλευρά του βωμού, γεγονός που μας επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι η καταστροφή δεν επήλθε με το πέρας του χρόνου, εξαιτίας της εγκατάλειψης και της φυσικής φθοράς, αλλά ήταν σκόπιμη. Συγκεντρώθηκαν περισσότερα από 4000 μαρμάρινα θραύσματα, πολλά από τα οποία φέρουν ανάγλυφη διακόσμηση. Στην πλειονότητά τους όμως προέρχονται από τον πυρήνα των γλυπτών, ορισμένα μάλιστα είναι μικρού μεγέθους, υπό μορφήν λατίλης, αποτέλεσμα της καταστροφικής μανίας, από την οποία δεν διέφυγε ούτε η υποθεμελίωση του βωμού.

Η απουσία του Απόλλωνα, προσφιλούς θεού-προστάτη του Αυγούστου, από την αφιερωματική λατινική επιγραφή του τροπαίου του Ακτίου, όπου μνημονεύονται οι θεοί-συνεργοί της νίκης Άρης και Ποσειδώνας, δημιουργεί εύλογο προβληματισμό. Ενώ όμως ο Απόλλωνας απουσιάζει από την επιγραφή, ο λόφος πάνω στον οποίο ιδρύθηκε το τρόπαιο είναι αυτός που αναφέρεται από τον Στράβωνα (7.7.6) ως ιερός λόφος του Απόλλωνα: *Ἡ μὲν οὖν Νικόπολις εὐανδροῖ καὶ λαμβάνει καθ' ἡμέραν ἐπίδοσιν, χώραν τε ἔχουσα πολλὴν καὶ τὸν ἐκ τῶν λαφύρων κόσμον, τό τε κατασκευασθὲν τέμενος ἐν τῷ προαστείῳ τὸ μὲν εἰς τὸν ἀγῶνα τὸν πεντετηρικὸν ἐν ἄλλαι ἔχοντι γυμνάσιόν τε καὶ στάδιον, τὸ δ' ἐν τῷ ὑπερκειμένῳ τοῦ ἄλλους ἱερῷ λόφῳ τοῦ Ἀπόλλωνος.*

38. Ανάγλυφο μαρμάρινο
θραύσμα από τη ζωφόρο
του βωμού. Εικονίζεται
πτερούγα γρίπα.

Συνεπώς ο βωμός, ως το κεντρικό σημείο της λατρείας στο χώρο, θα πρέπει να ήταν αφιερωμένος στον Απόλλωνα, να αποτελούσε το αναφερόμενο από τον Δίωνα Κάσσιο (51.13) ἔδος (κατοικία-θρόνος) του θεού.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω μπορεί να υποστηριχθεί ότι υπήρχε μια σκοπιμότητα σταδιακών και ιεραρχημένων λατρευτικών αναφορών, που γίνονταν αντιληπτές καθώς προσέγγιζε το μνημείο ο επισκέπτης. Το κάτω άνδρσο, με τα έμβολα να λαμπυρίζουν στο φως του Ιονίου, είναι αφιερωμένο στους συνεργούς της νίκης, τον Άρη και τον Ποσειδώνα, θεούς της βίας και της επιβολής, ενώ το άνω άνδρσο, εκεί που είχε στηθεί η σκηνή του Οκταβιανού, είναι αφιερωμένο στον Απόλλωνα, σωτήρα και ειρηνοποιό. Οι συνειρμοί είναι προφανείς και παραπέμπουν σε μια αντίστοιχη αρχιτεκτονική προσέγγιση πάνω στον ιερό λόφο της Ρώμης, τον Παλατίνο, όπου η κατοικία του κοσμοκράτορα βρίσκεται δίπλα στο ναό του Απόλλωνα. Ως κεντρικό στοιχείο του συγκροτήματος, ο βωμός συνδέεται με την τοπική λατρεία του Απόλλωνα και τα γεγονότα της ναυμαχίας. Ο κεντρικός άξονας του βωμού οδηγεί το βλέμμα στη θάλασσα του Ακτίου και τις ακαρνανικές ακτές, στην περιοχή της ναυμαχίας και στο σεβάσμιο των Ακαρνάνων ιερό του Ακτίου Απόλλωνα. Όταν η ατμόσφαιρα είναι διανυγής, στο βάθος του ορίζοντα διακρίνονται οι ορεινοί όγκοι της Λευκάδας, περιοχή όπου επίσης η λατρεία του Απόλλωνα ήταν ιδιαίτερα σεβαστή – ο περίφημος ναός του στην κορυφή του φοβερού Λευκάτα ήταν ορατός σε μεγάλη απόσταση από τους ναυτιλλομένους. Εξάλλου, στους στίχους του Βιργιλίου

και του Προπερτίου, σύγχρονων του Αυγούστου ποιητών, ο Απώλωνας εμφανίζεται να παρεμβαίνει υπέρ του Αυγούστου, εναντίον των δυνάμεων της Ανατολής και των θεών που τις προστατεύουν.

Ο γλυπτός διάκοσμος του βωμού

Τα θραύσματα με ανάγλυφες παραστάσεις που βρέθηκαν σε διάφορα σημεία της ανασκαφής, αν και αποσπασματικά, μας επιτρέπουν μέχρι στιγμής να αναγνωρίσουμε στο διάκοσμο της ζωφόρου του βωμού θέματα που με άμεσο ή και μεταφορικό τρόπο εξιστορούν τα γεγονότα της ναυμαχίας.

Παραστάσεις πλοίων

Σε αρκετά θραύσματα απεικονίζονται τμήματα ή εξαρτήματα πλοίων, όπως πλώρες, άφλαστα, πηδάλια, έμβολα. Σε δύο θραύσματα, σε πρώτο επίπεδο υπάρχουν όρθιες ανθρώπινες μορφές, ενώ σε δεύτερο, πλώρες πλοίων. Τα ανάγλυφα της ομάδας αυτής, ενώ έχουν σαφείς αναφορές στη ναυμαχία του Ακτίου, δεν εικονογραφούν την ίδια τη ναυμαχία και την εξέλιξή της, όπως συμβαίνει στα ρωμαϊκά ανάγλυφα που εξιστορούν πολεμικά γεγονότα. Στο μνημείο της Νικόπολης ο εχθρός είναι παρών αλλά δεν κατονομάζεται.

39. Ανάγλυφο μαρμάρινο θραύσμα από τη ζωφόρο του βωμού. Εικονίζεται έμβολο πολεμικού πλοίου.

Το θεματολόγιο της απεικόνισης πλοίων και εξαρτημάτων ως συμβόλων νικηφόρων πολέμων, γνωστό από τη νομισματική κυρίως της ελληνιστικής εποχής, γίνεται στο εξής ιδιαίτερα προσφιλές στη ρωμαϊκή τέχνη, με αποκορύφωμα τον γλυπτό διάκοσμο της απίδας του αυτοκράτορα Τιβερίου στη γαλλική πόλη Orange (το αρχαίο Arausio), όπου εξαρτήματα πλοίων απεικονίζονται ως συνονθύλευμα.

40, 41. Ανάγλυφα μαρμάρινα θραύσματα από τη ζωφόρο του βωμού. Εικονίζονται ανθρώπινες μορφές μπροστά από πλώρες πλοίων.

Αμαζονομαχία

Οι παραστάσεις Αμαζονομαχίας της κλασικής εποχής συμβολίζουν τον αγώνα των Ελλήνων εναντίον των βαρβάρων της Ανατολής, με πρωτοστάτες τον πανελλήνιο ήρωα Ηρακλή και

42. Ανάγλυφο μαρμάρινο θραύσμα από τη ζωφόρο του βωμού. Εικονίζεται άφλαστο πλοίου.

τον μυθικό βασιλιά της δημοκρατικής Αθήνας Θησέα. Το προσφιλές αυτό ελληνικό θέμα στην τέχνη της εποχής του Αυγούστου θεωρείται ότι συνδέεται με τον αυτοκράτορα, ο οποίος ως άλλος Ηρακλής και Θησέας προασπίζεται τον αιγαιακό κόσμο εναντίον των βαρβάρων της Ανατολής.

Στην ίδια τη Νικόπολη σκηνές Αμαζονομαχίας παρουσιάζονται και σε ένα άλλο μνημείο. Πρόκειται για ένα κυλινδρικό μαρμάρινο βάθρο ανδριάντα, αμφίβολης χρονολόγησης, που βρέθηκε σε δεύτερη χρήση στην παλαιοχριστιανική Βασιλική Β' και φυλάσσεται σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο. Κατά μία άποψη, το βάθρο χρονολογείται στον 2ο μ.Χ. αιώνα και στήριζε το άγαλμα του Ποσειδώνα, πατέρα του Θησέα, που παραστέχεται στον αγώνα κατά των Αμαζόνων, ενώ, κατά μία άλλη, πρόκειται για έργο της εποχής του Αυγούστου που στήριζε το άγαλμα του αυτοκράτορα.

Στη θεματολογία της Αμαζονομαχίας ίσως να ανήκει και ένα θραύσμα στο οποίο απεικονίζονται δύο πόδια με περιτέχνα,

43. Ανάγλυφο μαρμάρινο θραύσμα από τη ζωφόρο του βωμού με παράσταση Αμαζονομαχίας.

44. Ανάγλυφο μαρμάρινο θραύσμα από τη ζωφόρο του βωμού. Εικονίζεται μία κεφαλή αλόγου και τμήμα μιας δεύτερης.

45. Ανάγλυφο μαρμάρινο θραύσμα από τη ζωφόρο του βωμού. Εικονίζεται μπροστά από κυλινδρικό αντικείμενο ο δεξιός μηρός έως το λυγισμένο γόνατο Αμαζόνως(;) που φέρει κοντό χιτώνα.

ψηλά υποδήματα –ενδρομίδες–, το ένα από τα οποία πατάει πάνω σε κράνος. Είναι όμως ενδεχόμενο το θραύσμα να ανήκει σε παράσταση της θεάς Ρώμης που συνήθως απεικονίζεται με τέτοιου είδους υποδήματα, καθισμένη πάνω σε όπλα, όπως στο αποσπασματικό ανάγλυφο από το βωμό της Σεβαστής Ειρήνης στη Ρώμη (Ara Pacis Augustae).

46. Ανάγλυφο μαρμάρινο θραύσμα από τη ζωφόρο του βωμού. Εικονίζεται κράνος και το κάτω μέρος δύο ποδιών που φέρουν ψηλά υποδήματα (ενδρομίδες) με διακόσμηση.

Πομπή

Ορισμένα γλυπτά ανήκουν σε πομπή που κινείται προς τα αριστερά. Ανάμεσά τους συγκαταλέγονται ραβδούχοι καθώς και μια νεαρή μορφή ευγενούς, ίσως από τον κύκλο της οικογένειας του Αυγούστου. Στο στήθος φέρει μετάλλιο –τη βούλα– όπως οι μικροί τηβεννοφόροι πρίγκιπες στην πομπή του Βωμού της Ειρήνης Σεβαστής στη Ρώμη. Οι μορφές των γλυπτών της Νικόπολης, όπως και στο βωμό της Ρώμης, αποδίδονται σε δύο επίπεδα. Στο πρώτο απεικονίζονται οι πιο σημαντικές μορφές και στο βάθος, σε χαμηλό ανάγλυφο, οι δευτερεύουσες. Ορισμένα κεφάλια, που ανήκουν κατά πάσα πιθανότητα στην πομπή, είναι δαφνοστεφανωμένα. Εάν τα δύο διαφορετικά θραύσματα με απεικονίσεις ταύρου και κριού ανήκουν στην ίδια σκηνή, τότε θα πρέπει να υποθέσουμε ότι η πομπή αναφέρεται σε θυσία, πιθανώς τριπλή, τα γνωστά suovetaurilia, τα οποία απεικονίζονται σε ανάγλυφα των αυτοκρατορικών χρόνων.

47. Ανιχνεύεται μαρμαρένο θραύσμα από τη ζωφόρο του βασιλείου. Εικονίζεται σε χαμηλό ανιχνεύσιμο διαφανοτεχνολογική κεφαλή νεαρού άνδρα προς τα αριστερά.

48. Ανιχνεύεται μαρμαρένο θραύσμα από τη ζωφόρο του βασιλείου. Εικονίζεται από τη μέση και άνω νεαρός επιβλητικός άνδρας κατενώπιον ο οποίος κρατεί στον ώμο ραβδόχους (fauces) και στο στήθος φέρει μετάλλιο (bulla).

49. Ανιχνεύεται μαρμαρένο θραύσμα από τη ζωφόρο του βασιλείου. Εικονίζεται απεικονισμένη ραβδόχους (fauces), από τις οποίες εξέρχεται πέλεκυς.

50. Ανιχνεύεται μαρμαρένο θραύσμα από τη ζωφόρο του βασιλείου. Εικονίζεται ραβδόχους (fauces) προς τα αριστερά.

51. Ανιχνεύεται μαρμαρένο θραύσμα από τη ζωφόρο του βασιλείου. Εικονίζεται διαφανοτεχνολογική κεφαλή νεαρού άνδρα προς τα αριστερά.

52. Ανιχνεύεται μαρμαρένο θραύσμα από τη ζωφόρο του βασιλείου. Εικονίζεται κατενώπιον κεφαλή νεαρού άνδρα.

53. Ανιχνεύεται μαρμαρένο θραύσμα από τη ζωφόρο του βασιλείου. Εικονίζεται ραβδόχους (fauces) προς τα αριστερά ο οποίος φέρει πλούσιο ένδυμα στολισμένο στις παρυφές με γούνα.

54. Ανιχνεύεται μαρμαρένο θραύσμα από τη ζωφόρο του βασιλείου. Εικονίζεται ραβδόχους (fauces) προς τα αριστερά.

55. Ανάγλυφο μαρμάρινο θραύσμα από τη ζωφόρο του βωμού. Εικονίζεται κεφαλή κριού, πιθανώς από σπηνή θεού.

56. Τμήμα μαρμάρινου τραπεζοφόρου.

Οπλισμός

Εκτός από τις σκηνές μάχης που αναφέρονται σε συγκεκριμένες νίκες των ρωμαίων αυτοκρατόρων, οι απεικονίσεις όπλων μεμονωμένων ή συγκεντρωμένων σε σωρούς καθώς και ανηρημένων σε κορμούς δένδρων (τροπάια) αποτελούν προσφιλές θέμα των ρωμαϊκών ιστορικών αναγλύφων. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις των κυρίαρχων Ρωμαίων, η ειρήνη και η ευημερία επιτυγχάνονται με τον πόλεμο και τη νίκη. Η ίδια η προσωποποίηση της Ρώμης, η θεά Ρώμη, στη ρωμαϊκή εικονογραφία απεικονίζεται να κάθεται πάνω σε σωρό από όπλα και να κρατεί ασπίδα και δόρυ. Οι απεικονίσεις τροπαίων και όπλων, συμβόλων νίκης, ανάγονται στην αρχαία ελληνική τέχνη. Θαυμάσιο δείγμα γλυπτικής απεικόνισης όπλων αποτελεί η ζωφόρος του προπύλου του ιερού της Αθηνάς στην Πέργαμο, όπου τα συσσωρευμένα όπλα παράλληλα με το συμβολισμό της νίκης, αποκτούν έναν καθαρά διακοσμητικό χαρακτήρα, εναρμονισμένο στην αρχιτεκτονική σύνθεση.

Στα θραύσματα από τη ζωφόρο του βωμού της Νικαίολης απεικονίζονται όπλα, όπως δόρατα, κράνη, ασπίδες και θώρακες. Τα διαφορετικά μεγέθη των όπλων μάς επιτρέπουν να συμπεράνουμε ότι δεν ανήκουν όλα στην ίδια σύνθεση. Ορισμένα θα πρέπει να προέρχονται από συγκεκριμένες σκηνές, όπως

57. Ανάγλυφο μαρμάρινο θραύσμα από τη ζωφόρο του βωμού. Εικονίζεται γυναικεία μορφή προς τα δεξιά πάνω σε ασπίδα.

58. Ανάγλυφο μαρμάρινο θραύσμα από τη ζωφόρο του βωμού. Εικονίζεται κορινθιακό κράνος.

μάχης ή πομπής θριάμβου, ενώ άλλα, όπως για παράδειγμα οι ασπίδες, θα πρέπει να αποτελούσαν διακοσμητικά στοιχεία που συμβολίζουν τη νίκη. Η επίπονη διαδικασία της συγκόλλησης των θραυσμάτων, η οποία έχει ήδη δρομολογηθεί, θα μας επιτρέψει να κατατάξουμε στο μέλλον τα όπλα στις διάφορες συνθέσεις της ζωφόρου.

59. Ανάγλυφο μαρμαρίνο θραύσμα από τη ζωφόρο του βωμού. Εικονίζονται αιχμές δοράτων.

60. Ανάγλυφο μαρμαρίνο θραύσμα από τη ζωφόρο του βωμού. Εικονίζονται τμήματα ασπίδων.

61. Ανάγλυφο μαρμαρίνο θραύσμα από τη ζωφόρο του βωμού. Στο κάτω μέρος εικονίζεται αιχμή δόρατος.

62. Ανάγλυφο μαρμαρίνο θραύσμα από τη ζωφόρο του βωμού. Εικονίζεται τμήμα κυκλικής ασπίδας με ελικοειδές επίσημα.

63. Δύο συγκολλημένα ανάγλυφα μαρμαρίνα θραύσματα από τη ζωφόρο του βωμού. Εικονίζεται θώρακας με γοργόνηα.

64, 65. Δύο ανάγλυφα μαρμαρίνα θραύσματα από τη ζωφόρο του βωμού με παραστάσεις τροπαίου.

Φυτικός διάκοσμος

Στην εξωτερική όψη του περιβόλου του βωμού της Σεβαστής Ειρήνης στη Ρώμη, κάτω από τη ζωφόρο της πομπής της αυτοκρατορικής οικογένειας και άλλων ρωμαίων αξιωματούχων, αναπτύσσεται πλατιά ζώνη με πλούσιο φυτικό διάκοσμο. Μέσα από καλυκώδη φύλλα άκανθας αναδύονται βλαστόσπειρες που περικλείουν άνθη και ελίσσονται προς τα άνω απολήγοντας σε αντικριστούς ανθεμωτούς θυσάνους που περιστοιχίζουν λυχνοστάτες (candelabra). Τα κενά της σύνθεσης ανάμεσα στις βλαστόσπειρες συμπληρώνονται με κλήματα και άλλα φυτά. Πάνω στους λυχνοστάτες κάθονται κύκνοι. Γιρλάντες με φρούτα και λουλούδια διακοσμούν το άνω μέρος της εσωτερικής όψης του περιβόλου. Ο περίτεχνος φυτικός διάκοσμος του βωμού θεωρείται

αξεπέραστος στη ρωμαϊκή τέχνη· εκφράζει την αφθονία και τη γονιμότητα της φύσης, την ευημερία της εποχής του Αυγούστου. Συμβολικός χαρακτήρας έχει αποδοθεί και στον φυτικό διάκοσμο ενός θραύσματος από τη ζωφόρο του ναού του Ιουλίου Καίσαρα στη Ρώμη. Μέσα από περίτεχνα φύλλα άκανθας ξεφυτρώνει φτερωτή Νίκη αρχαίζοντας τεχνοτροπίας, η οποία περιστοιχίζεται από βλαστόσπειρες. Αυτός ο διακοσμητικός φυτικός ρυθμός της εποχής του Αυγούστου θεωρείται πως έχει τις απαρχές του στη γνωστή σχολή της Περγάμου, της οποίας διασώθηκαν αξιόλογα δείγματα.

Στα ευάρθρια θραύσματα με φυτικό διάκοσμο που αποκάλυψαν οι αρχαιολογικές ανασκαφές στο βωμό της Νικόπολης, διακρίνονται ανάλογες συνθέσεις με αυτές του βωμού της Σεβαστής Ειρήνης. Βλαστόσπειρες που περικλείουν άνθη αναδύονται μέσα από φύλλα άκανθας και ελίσσονται προς τα άνω. Δύο συγκολλημένα θραύσματα ανήκουν σε λυχνοστάτη που πρέπει να συνόδευε την όλη σύνθεση.

66. Η νότια όψη του βωμού της Σεβαστής Ειρήνης στη Ρώμη.

67. Δύο συγκολλημένα ανιχνευμένα μαρμάρινα θραύσματα επίστεφης, πιθανότατα κυκλικού βόθρου, με ανθήματα και άνθη λωτού, αρχαϊστικής τεχνοτροπίας.

68. Μαρμάρινο θραύσμα με ρόδακες και βλαστόσπειρες από την ανίχνευση φυτικής διακόσμησης του βωμού.

69. Μαρμάρινο θραύσμα με βλαστόσπειρες, φύλλα άκανθας, ρόδακες και άνθος από την ανίχνευση φυτικής διακόσμησης του βωμού.

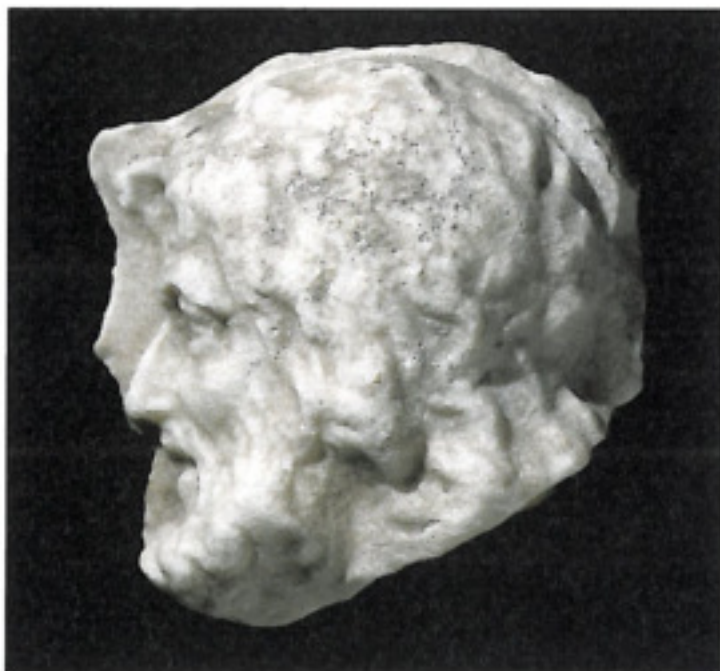

70. Μαρμάρινο θραύσμα με φύλλα άκανθας και βλαστόσπειρες από την ανίχνευση φυτικής διακόσμησης του βωμού.

71. Μαρμάρινος λυχνοστάτης (canalefontana) από την ανίχνευση φυτικής διακόσμησης του βωμού.

72. Ανάγλυφο μαρμάρινο
θραύσμα από τη ζωφόρο
του βωμού. Εικονίζεται
ανδρική γενειοφόρος
μορφή.

Διάφορα

Μια σειρά θραυσμάτων δεν εντάσσονται μέχρι στιγμής σε καμία από τις παραπάνω ενότητες. Ανάμεσα σε αυτά ξεχωρίζουν δύο γαλήνιες μορφές γενειοφόρων, το ήθος των οποίων θυμίζει τον Αινεία του βωμού της Ειρήνης Σεβαστής στη Ρώμη.

Όπως και στο βωμό της Ρώμης έτσι και στο βωμό της Νικόπολης, οι καλλιτέχνες φαίνεται πως κατέχοντας τα μυστικά σινεχίζουν με ευρηματικότητα την παράδοση των καλλιτεχνών της ελληνιστικής εποχής, ενώ παράλληλα είναι γνώστες της ρωμαϊκής εικονογραφίας, στην εξέλιξη της οποίας συμβάλλουν. Ανάμεσα στις διάφορες απόψεις ως προς την καταγωγή των καλλιτεχνών του βωμού της Σεβαστής Ειρήνης στη Ρώμη και ως προς το βαθμό του «εκρωμαϊσμού» τους, στην περίπτωση που ήταν Έλληνες, κινείται και ο εύστοχος παραλληλισμός με τον Δομήνικο Θεοτοκόπουλο, ο οποίος, ενώ έδρασε στην Ισπανία, διατήρησε στα έργα του στοιχεία της βυζαντινής παράδοσης. Ωστόσο, είναι δύσκολο να διατυπωθούν με ασφάλεια απόψεις για την καταγωγή των δημιουργών των γλυπτών του βωμού της Ρώμης. Αντίθετα, ορισμένα τεκτονικά σήματα σε ελληνικό αλφάβητο στα θραύσματα της ζωφόρου του βωμού της Νικόπολης επιτρέπουν με σχετική ασφάλεια το συμπέρασμα πως οι δημιουργοί του γλυπτού διακόσμου του πρέπει να ανήκουν σε ελληνικό εργαστήριο.

73. Ανάγλυφο μαρμάρινο
θραύσμα από τη ζωφόρο
του βωμού. Εικονίζεται
γενειοφόρος άνδρας.

ΟΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

Το μνημείο ιδρύθηκε στους χρόνους αμέσως μετά τη ναυμαχία του Ακτίου. Η ακριβής χρονολόγηση τοποθετείται μεταξύ των ετών 29-27 π.Χ. με βάση την επιγραφή. Η έκφραση *pace parata terra marique* θεωρείται ως *terminus post quem*, σε συσχέτισμό με το γεγονός του κλεισίματος του ναού του Ιανού στη Ρώμη στις 11 Ιανουαρίου του 29 π.Χ. (ένδειξη της παύσης της πολεμικής περιόδου και έναρξης της ειρήνης), ενώ η απουσία από την επιγραφή της προσωνυμίας Augustus τοποθετεί την ανέγερσή του πριν από τις 16 Ιανουαρίου του 27 π.Χ., ημερομηνία απόδοσης στον Οκταβιανό της προσωνυμίας με την οποία και έμεινε γνωστός στην ιστορία.

Το μνημείο επέζησε της επιδρομής των Ερούλων το 267 μ.Χ., η οποία σύμφωνα με τα τελευταία αρχαιολογικά δεδομένα πρέπει να θεωρηθεί βέβαιη για τη Νικόπολη. Κατά τις ανασκαφικές τμήσεις σε διάφορα σημεία της οχύρωσης της πόλης επισημάνθηκαν εσπευσμένες επισκευές με τη χρησιμοποίηση υλικού από κατεστραμμένα οικοδομήματα. Παρόμοιες τοιχοποιίες στην Αγορά των Αθηνών και στο ιερό της Ολυμπίας χρονολογούνται από ορισμένους μελετητές στους χρόνους της επιδρομής των Ερούλων.

Οι επισκευές που δέχθηκε το μνημείο κατά τη διάρκεια των αιώνων αναγνωρίζονται τόσο στην ποικιλία των κεράμων, ορισμένοι από τους οποίους βρέθηκαν εντοιχισμένοι σε διάφορες κατασκευές, όσο και στις ποικίλων μορφών τοιχοποιίες. Σε μια από τις επισκευές της θεμελίωσης του τοιχοβάτη του ανατολικού σκέλους της στοάς βρέθηκε νόμισμα του Κωνσταντίνου Α'. Επομένως, μπορεί να διατυπωθεί η άποψη ότι το μνημείο βρισκόταν σε λειτουργία έως τα μέσα του κρίσιμου 4ου αιώνα μ.Χ. Στους χρόνους αυτούς θα πρέπει πιθανόν να ανήκουν και οι επισκευές στη νοτιο-ανατολική γωνία του μνημείου, όπου και τα φαινόμενα ερπυσμού

καθιστούσαν επιτακτική την επέμβαση. Δεν αποκλείεται όμως να ανήκουν στους χρόνους του Ιουλιανού του Παραβάτη. Ο Claudius Mamertinus, έπαρχος του Ιλλυρικού, στον πανηγυρικό λόγο που εκφώνησε για να τιμήσει τον αυτοκράτορα Ιουλιανό, που ανέλαβε το αξίωμα του υπάτου την 1η Ιανουαρίου του 362, αναφέρει ότι η Νικόπολη ευεργετήθηκε από τον αυτοκράτορα, ο οποίος φρόντισε για την αναδιοργάνωση των Ακτίων και την επισκευή δημόσιων και ιδιωτικών οικοδομημάτων που βρίσκονταν σε κατάσταση κατάρρευσης. Δεν ήταν δυνατόν το μνημείο, που συνιστούσε το επίκεντρο των λατρευτικών πράξεων κατά τη διάρκεια των Ακτίων και σηματοδοτούσε την ίδια την ανίδρυση της πόλης από τον Αύγουστο, να είχε εξαιρεθεί, αν είχε διαπιστωθεί ετοιμορροπία, από ένα πρόγραμμα ανοικοδόμησης.

Εκτός από την επιδρομή των Ερούλων, η Νικόπολη γνώρισε αργότερα και άλλες βαρβαρικές επιθέσεις. Δήωση της πόλης μαρτυρείται στις πηγές κατά τους χρόνους του αυτοκράτορα Ζήνωνος, στο τελευταίο τέταρτο του 5ου αιώνα. Ο Ζήνωνας (474-491), στην προσπάθειά του να αντιμετωπίσει τους Βανδάλους, οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί στην Αφρική και απειλούσαν την Αυτοκρατορία, άρχισε διαπραγματεύσεις μαζί τους. Κατά τη διάρκεια όμως αυτών των διαπραγματεύσεων οι Βάνδαλοι επιτέθηκαν αιφνιδιαστικά εναντίον της Νικόπολης, την κατέλαβαν και οδήγησαν τους κατοίκους της αιχμάλωτους στην Καρχηδόνα. Αργότερα, ο Ιουστινιανός (527-565), απειλούμενος από τις επιδρομές των Γότθων του Τυτίλα, φρόντισε για την ενίσχυση των οχυρώσεων της Νικόπολης, η οποία όμως δεν απέφυγε τη λεηλασία, όπως και άλλες πόλεις της Ηπείρου (551).

Παραμένει άγνωστο πότε ακριβώς καταστράφηκε το πλέον σεβαστό μνημείο της αρχαίας θρησκείας στη Νικόπολη. Τα ίχνη πυρκαγιάς μπροστά από το βωμό και ο κατακερματισμός των γλυπτών φανερώουν ωστόσο εσκαμμένες ενέργειες, οι οποίες μόνο σε κλίμα θρησκευτικού φανατισμού μπορούν να αποδοθούν.

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Coulin-Athally D., *The Artists of the Ara Pacis*, Chapel Hill, London 1997.
- Ζάχος Κ., Νομός Πρέβεζας-Μνημείο Αυγούστου, *ΑΔ* (1995) Χρονικά (υπό εκτύπωση).
- Ζάχος Κ., Νομός Πρέβεζας-Μνημείο Αυγούστου, *ΑΔ* (1996) Χρονικά (υπό εκτύπωση).
- Ζάχος Κ. - Καπτά Χ., Νομός Πρέβεζας-Μνημείο Οκταβιανού Αυγούστου, *ΑΔ* 1997, Χρονικά (υπό εκτύπωση).
- Ζάχος Κ. - Καπτά Χ., Μνημείο Οκταβιανού Αυγούστου, *ΑΔ* (1998) Χρονικά (υπό εκτύπωση).
- Ζάχος Κ. - Καπτά Χ., Μνημείο Οκταβιανού Αυγούστου, *ΑΔ* (1999) Χρονικά (υπό εκτύπωση).
- Ζάχος Κ. - Καπτά Χ., Μνημείο Οκταβιανού Αυγούστου, *ΑΔ* (2000) Χρονικά (υπό εκτύπωση).
- Gagé J., *Actiaca, Mélanges d'archéologie et d'histoire* 53 (1936), 37-100.
- Hölscher T., Denkmäler der Schlacht von Actium, *Klio* 67 (1985), 81-102.
- Jucker H., Apollo Palatinus und Apollo Actius auf augusteischen Münzen, *Museum Helveticum* 39 (1982), 82-100, πίν. 1-18.
- La Rocca Eug., *Amazzonomachia. Le sculture frontonali del tempio di Apollo Sosiano*, Roma 1985.
- Morreti G., *Ara Pacis Augustae*, Roma 1938.
- Murray W.M. - Petsas Ph. M., *Octavian's Campsite Memorial for the Actian War*, Transactions of the American Philosophical Society 79, part 4, Philadelphia 1989.
- Πέτσας Φ., Ανασκαφή ρωμαϊκής Νικοπόλεως, *ΠΑΕ* 1974, 79-88, πίν. 60-70.
- Πέτσας Φ., Νικόπολις (ρωμαϊκή), *Το Έργον* 1974, 50-53.
- Ρωμαίος Κ., *ΑΔ* 9 (1922-1925) Παράρτημα, 1-4.
- Schäfer Th., Zur Datierung des Siegesdenkmals von Actium, *AM* 1993, 239-248.
- Simon E., *Ara Pacis Augustae*, Tübingen 1967.
- Υπουργείον Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Ιστορικών Μνημείων, *Ζημία των αρχαιοτήτων εκ του πολέμου και των στρατών κατοχής*, Αθήναι 1946.
- Φιλαδελφεύς Αλ., Ανασκαφαί Νικοπόλεως, *ΑΕ* 1913, 235.
- Φιλαδελφεύς Αλ., Ανασκαφαί Νικοπόλεως (1913), *ΠΑΕ* 1913, 85-91, εκ. 3-4.
- Φιλαδελφεύς Αλ., Ανασκαφαί Νικοπόλεως, *ΠΑΕ* 1921, 11-12, 44.
- Χρυσός Ευ., Συμβολή στην ιστορία της Ηπείρου, *Ηπειρωτικά Χρονικά* 23 (1981), 9-112.
- Χρυσός Ευ. (επιμ.), *Νικόπολις Α', Πρακτικά του Πρώτου Διεθνούς Συμποσίου για τη Νικόπολη, 23-29 Σεπτεμβρίου 1984*, Πρέβεζα 1987.
- Zachos K., Excavations at the Actian Tropaeum at Nikopolis. A Preliminary Report, στο J. Isager (επιμ.), *Foundation and Destruction. Nikopolis and Northwestern Greece. Monographs of the Danish Institute at Athens*, 3, Athens 2001, 29-41.
- Zanker P., *The Power of Images in the Age of Augustus*, Ann Arbor 1990.